

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Юридичний факультет
Кафедра психології та соціальної роботи

Паськів Руслан Володимирович

**Накопичувальна система загальнообов'язкового державного
пенсійного страхування: принципи та умови
функціонування/Accumulative system of of compulsory state
pension insurance: principles and conditions for the functioning**

спеціальність 231 – Соціальна робота
магістерська програма – Соціальна робота
Магістерська робота

Виконав студент групи СРМ-21
Паськів Руслан Володимирович

Науковий керівник:
к.психол.н., доцент А.Н. Гірняк

Магістерську роботу допущено
до захисту:

« ____ » _____ 20__ р.

Завідувач кафедри
_____ **А. В. Фурман**

ТЕРНОПІЛЬ -2018

РЕЗЮМЕ

Магістерська робота охоплює 119 сторінок (104 сторінок основного тексту) та список використаних джерел із 68 найменувань.

Метою магістерської роботи є дослідження і систематизування засадничих принципів організації накопичувальної системи пенсійного страхування та окреслення умов її ефективного функціонування.

Об'єкт дослідження – цілісна система пенсійного забезпечення України у єдності її структурних компонентів: загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (солідарна і накопичувальна системи) та недержавного пенсійного забезпечення.

Предмет дослідження – принципи та умови функціонування накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

Одержані висновки та їх новизна: накопичувальний рівень загальнообов'язкового державного пенсійного страхування може бути втіленим у практику вітчизняної системи соціального забезпечення за умови забезпечення низки вимог, а саме: суттєве збільшення заробітних плат для сплати громадянами податків одразу у солідарну та накопичувальну пенсійні системи, зростання частки заробітної плати у собівартості продукції, укріплення фондового ринку України для можливості ефективного інвестування відрахувань працюючих громадян, мінімізація інфляційних процесів, відсутність дотацій до Пенсійного фонду з державного бюджету впродовж кількох років та досягнення стійкого збільшення валового внутрішнього доходу країни з метою убезпечення знецінення заощаджень майбутніх пенсіонерів. Також має відбутися детінізація реальних доходів громадян, а відтак підвищитися рівень довіри громадян до вітчизняної фінансово-правової системи та державних інституцій загалом.

Ключові слова: Пенсійний фонд, страховий стаж, солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, недержавна система пенсійного страхування.

RESUME

Master's thesis covers 119 pages (104 pages of main text) and a list of used sources of 68 titles.

The purpose of the master's thesis is to study and systematize the basic principles of the organization of a pension insurance system and to define the conditions for its effective functioning.

The object of the study is the integrated system of pensions of Ukraine in the unity of its structural components: compulsory state pension insurance (solidarity and accumulations systems) and non-state pension provision.

Subject of research- principles and conditions of functioning of the accumulative system of compulsory state pension insurance.

The obtained conclusions and their novelty: the accumulative level of compulsory state pension insurance can be embodied in the practice of the domestic system of social security, provided a number of requirements are provided, namely: a significant increase in wages for the payment of taxes by citizens immediately to the joint accumulative pension systems, the growth of the share of wages in the cost price of products, strengthening of the stock market of Ukraine for the possibility of effective investment deductions for working citizens, minimization of other subsidies to the Pension Fund from the state budget for several years and the achievement of a steady increase in the country's gross domestic income in order to secure the depreciation of future pensioners' savings. Also, the shadowing of real incomes of citizens should take place, and, consequently, the level of public confidence in the domestic financial and legal system and public institutions in general will increase.

Keywords: Pension Fund, insurance period, solidarity system of compulsory state pension insurance, accumulative system of compulsory state pension insurance, non-state pension insurance system.

АНОТАЦІЯ

Паськів Руслан Володимирович. Накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування: принципи та умови функціонування. – Рукопис.

Дослідження на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня магістр за спеціальністю 231 „Соціальна робота” – Тернопільський національний економічний університет. Юридичний факультет. – Тернопіль – 2018.

У магістерській роботі проведено теоретичний аналіз пенсійного страхування як суспільного інституту та сфери професійної діяльності, здійснено порівняння особливостей постання та розвитку системи пенсійного страхування за кордоном та в Україні, окреслено структурно-функціональну модель вітчизняної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхуваннята принципи її функціонування, рефлексовано сутнісні характеристики накопичувальної складової у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, а також окреслено основні умови та етапи ефективного реформування системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування в Україні. Водночас виокремлено передумови створення Накопичувального пенсійного фонду й обґрунтовано наявні переваги та ризики запровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування в умовах вітчизняного сьогодення.

ANNOTATION

Paskiv Ruslan. Accumulative system of compulsory state pension insurance: principles and conditions for the functioning. – Manuscript.

Research on the receipt of educationally-qualifying level of Master after specialty 231 “Social works” the – Ternopil National Economic University. Faculty of Law. – Ternopil of – 2018.

In the master's thesis a theoretical analysis of pension insurance as a social institution and sphere of professional activity was conducted, a comparison of the peculiarities of the establishment and development of the pension insurance system abroad and in Ukraine was outlined, the structural-functional model of the national system of compulsory state pension insurance and the principles of its functioning were reflexified the essential characteristics of the accumulation component in the system of compulsory state pension insurance, and that OJ outlines the basic conditions and effective steps to reform the system of compulsory state pension insurance in Ukraine. At the same time, the preconditions for the creation of the Accumulative Pension Fund have been identified and the existing advantages and risks of introducing a compulsory system of compulsory state pension insurance in the conditions of the present-day Ukraine are grounded.

ПЛАН

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. Теоретичні аспекти дослідження системи пенсійного страхування як інструменту досягнення соціальної справедливості

1.1. Пенсійне страхування як суспільний інститут та сфера професійної діяльності

1.2. Особливості постання та розвитку системи пенсійного страхування за кордоном та в Україні

Висновки до першого розділу

РОЗДІЛ 2. Структурно-функціональна модель вітчизняної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування

2.1. Пенсійний фонд України як центральна інтегруюча ланка системи пенсійного страхування

2.2. Структура загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та принципи його функціонування

2.3. Сутнісна характеристика накопичувальної складової у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування

Висновки до другого розділу

РОЗДІЛ 3. Умови та етапи ефективного реформування системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування в Україні

3.1. Передумови створення Накопичувального пенсійного фонду.

3.2. Різновиди та особливості запровадження пенсійних виплат із накопичувальної складової системи державного пенсійного страхування

3.3. Переваги та ризики запровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування

Висновки до третього розділу

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ДОДАЙКИ

**Науковий керівник, к.психол.н., доцент
кафедри психології та соціальної роботи**

Гірняк А.Н.

ЗМІСТ

ВСТУП	15
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ДОСЯГНЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ	19
1.1. Пенсійне страхування як суспільний інститут та сфера професійної діяльності	19
1.2. Особливості постання та розвитку системи пенсійного страхування за кордоном та в Україні	30
Висновки до першого розділу.....	39
РОЗДІЛ 2. СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ ВІТЧИЗНЯНОЇ СИСТЕМИ ЗАГАЛЬНООБОВ’ЯЗКОВОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ	41
2.1. Пенсійний фонд України як центральна інтегруюча ланка системи пенсійного страхування.....	41
2.2. Структура загальнообов’язкового державного пенсійного страхування та принципи його функціонування.....	49
2.3. Сутнісна характеристика накопичувальної складової у системі загальнообов’язкового державного пенсійного страхування.....	67
Висновки до другого розділу.....	81
РОЗДІЛ 3. УМОВИ ТА ЕТАПИ ЕФЕКТИВНОГО РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЗАГАЛЬНООБОВ’ЯЗКОВОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ	82
3.1. Передумови створення Накопичувального пенсійного фонду.....	82
3.2. Різновиди та особливості запровадження пенсійних виплат із накопичувальної складової системи державного пенсійного страхування.....	85
3.3. Переваги та ризики запровадження накопичувальної системи загальнообов’язкового державного пенсійного страхування.....	92

Висновки до третього розділу.....	100
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	102
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	105
ДОДАТКИ.....	111
Додаток А. Структура системи пенсійного забезпечення в Україні	112
Додаток Б. Схема фінансових потоків при запровадженні загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.....	113
Додаток В. Складові розміру пенсії із загальнообов'язкової державної пенсійної системи	114
Додаток Д. Динаміка зростання накопичень у Накопичувальному фонді.....	115
Додаток Е. Кошти системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування	116
Додаток Ж. Глосарій термінів.....	117

У *Загальній Декларації прав людини* (ООН) визначено право кожної особистості на такий життєвий рівень, враховуючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є обов'язковим для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї, і право на забезпечення в разі безробіття, хвороби, *інвалідності, вдовства, старості* чи іншого випадку втрати засобів до існування через не залежні від неї обставини.

Пенсійне страхування, у рамках системи соціального забезпечення, регулюється міжнародними конвенціями *Міжнародної Організації Праці*, які є набором певних критеріїв для внесення змін до національного законодавства. Конвенція МОП №102, визначає дев'ять видів соціального забезпечення, що охоплюють пенсії по старості, у випадку втрати годувальника, по інвалідності (внаслідок загального захворювання), у зв'язку із нещасним випадком на виробництві та професійним захворювання тощо. Держави, що ратифікували Конвенцію №102, беруть на себе зобов'язання включити її положення до своїх законодавчих актів та мати як мінімум три види пенсій і допомоги по безробіттю. Держави також зобов'язуються у відповідних випадках встановити норми мінімального охоплення певної частини населення, мінімальний розмір пенсії, соціальної та медичної допомоги.

Пріоритетним завданням соціальної політики в Україні сьогодні є підвищення рівня життя громадян на основі зростання економічного потенціалу держави. Відповідно до статті 46 *Конституції України* "Громадяни мають право на соціальний захист", що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та інших випадках передбачених законом. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ та організацій, а також

бюджетних й інших джерел соціального забезпечення, створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними.

Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування мають забезпечувати рівень життя не нижчий від прожиткового мінімуму встановленого законом. Закон України розроблений відповідно до Конституції, визначає принципи, засади і механізми функціонування системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, призначення, перерахунку і виплати пенсій, надання соціальних послуг з коштів пенсійного фонду, що формується за рахунок страхових внесків роботодавців, бюджетних та інших джерел, а також регулює порядок формування *Накопичувального пенсійного фонду* та фінансування оплати договорів страхування довічних пенсій або одноразових виплат застрахованим особам та членам їхніх сімей. Прийняття нового закону уможливорює уніфікацію законодавства України до законодавства Європейського союзу.

Нове пенсійне законодавство України, що набуло чинності з 03 жовтня 2017 року № 2148-VIII, сьогодні вже називають малою Конституцією України. Адже воно стосується не лише 14 мільйонів пенсіонерів, а й тих майже 23 мільйонів економічно активних громадян України, які заробляють собі пенсію вже в нових умовах.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13.07.2004 р. № 479-р затверджено план заходів з підготовки до запровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Цими заходами передбачено, зокрема, і розробку відповідних нормативно-правових актів, спрямованих на реалізацію положень Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» щодо накопичувальної пенсійної системи. Тож актуальність теми даного дослідження полягає в новому підході до розгляду питань вдосконалення ефективності організації діяльності пенсійних фондів та соціальних служб.

Методологічною основою дослідження стали закони, прийняті

Верховною Радою України, а також праці вітчизняних і зарубіжних авторів із проблем загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, соціології, соціальної психології і соціальної роботи, державного управління Л. Дженнігса, І.Д. Зверєвої, В.П. Казміренка, А.О.Малька, Е.В. Маслова, М.І. Мурашко, М. Орлова, А. Петровського, Л. Уманського, Н. Френча, П. Хоуманса, В.М. Шепеля, В.А. Колбуна, Т.Б. Рябцевої, В.С. Никитенко, В.В. Литвиненко та інших.

Вагомість зазначеної проблематики, її актуальність і необхідність узгодження практики із теоретичними дослідженнями зумовили вибір теми магістерської роботи і окреслили коло питань, які розглядаються в її рамках.

Мета магістерської роботи – дослідження і систематизування засадничих принципів організації накопичувальної системи пенсійного страхування та окреслення умов її ефективного функціонування.

Комплексний підхід до реалізації поставленої мети передбачає вирішення наступних **завдань**:

1. Дослідити пенсійне страхування як суспільний інститут та сферу професійної діяльності.
2. Визначити особливості постання та розвитку системи пенсійного страхування за кордоном та в Україні.
3. Здійснити теоретичний аналіз структури загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та принципів його функціонування.
4. З'ясувати сутнісні характеристики накопичувальної складової у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.
5. Окреслити передумови створення та ефективної діяльності Накопичувального пенсійного фонду.
6. Спрогнозувати позитивні наслідки та потенційні ризики впровадження даної пенсійної системи на стан податкової системи, системи оплати праці, розвиток фондового ринку та ринку капіталів у цілому, а також окреслити основні напрямки удосконалення діяльності пенсійних служб.

Об'єктом дослідження є цілісна система пенсійного забезпечення

України у єдності її структурних компонентів: загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (солідарна і накопичувальна системи) та недержавного пенсійного забезпечення.

Предмет дослідження – принципи та умови функціонування накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

Для досягнення поставленої мети та вирішення основних завдань використано такі **методи дослідження**: критичний аналіз нормативно-правової документації, метод спостереження та бесіди, порівняння, групування та ранжування, теоретичного синтезу, методологічного аналізу, дедукції, статистичної обробки даних, абстрагування та узагальнення тощо.

Інформаційною базою дослідження є дані річних звітів обласного управління Пенсійного фонду, статутні документи, а також нормативно-правові акти, що регламентують особливості функціонування накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці пропозицій щодо удосконалення діяльності пенсійних служб і фондів шляхом покращення їх організації, а саме: технологічного, кадрового, інформаційно-комунікаційного забезпечення. Отримані у процесі дослідження результати можуть бути використані управліннями Пенсійних фондів, уповноваженими банками-зберігачами, страхувальниками, компаніями з управління активами, страховими організаціями, контролюючими органами (Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг, аудиторами) та іншими суб'єктами накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. **Структура і обсяг роботи.** Магістерська робота складається із вступу, трьох розділів, висновків до розділів та загальних висновків, списку використаної літератури та додатків. Основний зміст роботи викладено на 104 сторінках, містить 4 таблиці і 5 рисунків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ДОСЯГНЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ

1.1. Пенсійне страхування як суспільний інститут та сфера професійної діяльності

Продуктивна діяльність особистості, її стремління до покращення якості особистого життя, добробуту, підняття соціального статусу були і залишаються одними з основних чинників соціокультурного зростання та суспільного прогресу. Однак, реалії життя є такими, що з об'єктивних причин не кожна особистість загалом спроможна реалізувати себе як активний суб'єкт соціуму, а більшість людей, які впродовж власного життя мали таку можливість, з часом її втрачають. Отож проблема соціального забезпечення кожного індивіда в похилому віці, у випадку хвороби та каліцтва є однією з найактуальніших для будь-якого цивілізованого, консолідованого суспільства, яке будується на засадах загальнолюдської моралі, утвердження головних принципів духовності і толерантності, відкритості й демократичності та інших одвічних цінностей. Турбота держави про своїх непрацездатних членів сприяє примноженню інтелектуального та економічного потенціалу суспільства, а також укріпленню його морального здоров'я і фінансового благополуччя [9; 15].

У різні часи і у різних країнах питання соціального забезпечення розв'язувалися неоднаково. Їх розв'язання здійснювалося через сімейне утримання непрацездатних, через благодійництво, завдяки появі різноманітних громадських і професійних об'єднань, що мали покликання творити відповідну та необхідну підтримку. Але такі вчинки та дії не мали системного характеру і послідовності, а були швидше окремими спробами розв'язання проблеми, а не її комплексним цілісним вирішенням.

Індустріальне суспільство другої половини XIX — початку XX сторіччя кардинально змінило ситуацію. Соціальне забезпечення постало одним із головних моментів соціально-трудова взаємин, елементом державної політики економічно розвинених держав, предметом регулювання їхніх правових систем.

Одним з найпоширеніших у світі механізмів, який допомагає вирішувати та регулювати проблеми матеріального забезпечення непрацездатних членів суспільства, є система соціального страхування. Сутнісний зміст якого полягає у формуванні членами страхової системи спеціальних (страхових) фондів, за рахунок яких відбувається компенсація втрат, пов'язаних з настанням певних подій (страхових ризиків).

Соціальне страхування передбачає забезпечити та надати захист особи від соціальних ризиків, пов'язаних із суспільною діяльністю особи, її здоров'ям, благополуччям та забезпеченням у похилому віці. Захист від перерахованих видів соціальних ризиків, як повна або часткова втрата працездатності та джерел існування в пристарілому віці внаслідок інвалідності, у зв'язку із втратою годувальника є основною ціллю зазначеного виду соціального страхування, як пенсійне.

З огляду на все зазначене основною функцією системи пенсійного страхування є формування у спеціальних страхових фондах фінансових ресурсів, потрібних для задоволення матеріальних і соціальних потреб учасників страхової системи у випадку настання зазначених соціальних ризиків. Відповідно, для покращення рівня життя громадян та стабілізації фінансової бази пенсійної системи була розроблена оптимальна модель пенсійної реформи в Україні з урахуванням світового досвіду. Пенсійна реформа в нашій державі є логічним продовженням та складовим елементом економічних реформ в Україні та поетапною реалізацією раніше прийнятих Верховною Радою України рішень. Модель майбутньої пенсійної системи України враховує світовий досвід та відповідає вимогам [3; 11]:

— статті 46 Конституції України;

— положенням Концепції соціального забезпечення населення України, яка схвалена Верховною Радою України;

— основам законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування;

— Указу Президента України “Про Основні напрями реформування пенсійного забезпечення в Україні” [15].

Вище зазначені документи сформулювали головні завдання та цілі пенсійної реформи, а саме:

— підняти рівень життя осіб пенсійного віку;

— встановити залежність розмірів пенсійних виплат від величини заробітної плати і страхового стажу;

— забезпечити фінансову стабільність пенсійної системи;

— заохотити людей до заощадження коштів на старість;

— створити ефективнішу та більш дієву систему адміністративного управління в пенсійному забезпеченні.

Виходячи із соціально-економічної та політичної ситуації в Україні, Уряд радить наступні кроки послідовного введення трирівневої пенсійної системи (див. Додаток А):

Рівень 1 — реформована солідарна система;

Рівень 2 — загальнообов'язкова накопичувальна пенсійна система;

Рівень 3 — добровільна недержавна система пенсійних заощаджень [12].

Реформа першого рівня (солідарної системи) покликана охопити системою загальнообов'язкового державного пенсійного страхування усіх працюючих людей (у тому числі і тих громадян, що забезпечують себе роботою самостійно, а також найманих працівників у приватному секторі економіки). Запровадження нової формули нарахування пенсій, що пропонує збільшення періоду врахування заробітку при розрахунку величини пенсій (на підставі даних системи персоніфікованого обліку внесків), зарахування до страхового стажу періодів, за які сплачено страхові внески та установлює

майбутній розмір пенсії у залежність від розміру зарплати, з якої відраховувались пенсійні внески, та страхового стажу, впродовж якого вони сплачувались. Причому, теперішнім особам пенсійного віку буде надано право на перерахунок призначеної їм пенсії за умовами нового Закону. Збереження права виходу на пенсію в 60 років, з паралельним наданням можливості більш пізнього виходу на пенсію з підвищенням розмірів пенсійних виплат за кожен місяць відстрочки виходу на пенсію. Крім того, у разі відстрочки часу виходу на пенсію, збільшиться період, протягом якого працівник платитиме внески до Пенсійного фонду, а значить і розмір її пенсії буде вищим. Така послідовність розв'язання питання буде особистою справою кожного українця і залежатиме тільки від його бажання та готовності "працювати на самого себе". Отож у законі закладено економічно стимулюючий підхід до більш пізнього виходу на пенсію [9; 34].

Окрім цього солідарна система забезпечує розмежування джерел фінансування пенсій, призначених за відповідними пенсійними програмами. На першому етапі — розмежування джерел фінансування з Державним бюджетом, а на другому — послідовне переведення фінансування дострокових пенсій (за списком №1 та №2) інших категорій підвищених пенсій у систему недержавних професійних та корпоративних пенсійних фондів з обов'язковим відрахуванням до них пенсійних внесків з боку відповідних роботодавців.

Відбувається економічне заохочення людей до виходу на пенсію у більш пізньому віці без законодавчого підвищення діючого пенсійного віку. Також передбачається фінансування з Державного бюджету дефіциту коштів в рамках солідарної системи, якщо така потреба виникне.

Проводиться поетапне запровадження системи управління Пенсійним фондом на засадах паритетного представництва сторін соціального партнерства (представників держави, роботодавців та працівників).

Таким чином, перший рівень представлятиме собою солідарну систему пенсійних виплат, відрахування до якої сплачуватимуться всіма

громадянами, що працюють та їх роботодавцями. Завдяки цих коштів, що відраховуються і виплачуватимуться страхові пенсії. Розмір пенсійних виплат залежатиме від розміру зарплати, з якої сплачувались пенсійні внески та страхового стажу, впродовж якого вони відраховувались, що досягається шляхом запровадження системи персоніфікованого обліку даних про заробіток та сплату пенсійних внесків, на основі даних якої призначають і виплачують пенсії. Ведення та обслуговування такої системи дій здійснює Пенсійний фонд України.

Створення другого рівня пенсійної системи значитиме введення в нашій країні системи загальнообов'язкового накопичувального пенсійного страхування [1; 31].

Сутнісний зміст даної системи виявляється у тім, що частина обов'язкових внесків до пенсійної системи (загальний рівень пенсійних відрахувань залишатиметься незмінним) нагромаджуватиметься у єдиному Накопичувальному фонді і обліковуватиметься на персональних накопичувальних пенсійних рахунках громадян, які (та на користь яких) сплачуватимуть такі внески. Ці грошові надходження інвестуватимуться в економіку України з ціллю одержання інвестиційного доходу і захисту їх від інфляційних коливань. Управління пенсійними рахунками виконуватимуть компанії з управління активами (для яких ця діяльність є професійною і буде ліцензуватись), відібраними на конкурсній (тендерній) основі. При інвестуванні пенсійних рахунків компанії будуть діяти відповідно до вимог законопроектів стосовно напрямків інвестування, ринків на котрих дозволено буде виконувати інвестиції та вимог щодо диверсифікації (вкладання грошей у різні напрямки) інвестиційних вкладень. Безпосереднє зберігання пенсійних активів буде здійснювати банківська установа – зберігач, на яку покладається повна відповідальність за цільове застосування цих активів. Гроші, які обліковуватимуться на персональних накопичувальних пенсійних рахунках громадян будуть власністю цих осіб, і вони матимуть змогу скористатись ними при досягненні пенсійного віку (або, у випадках

передбачених законом, скоріше даного строку, приміром з причини інвалідності). Виплати з Накопичувального фонду будуть здійснюватись додатково до виплат із солідарної системи [11].

Запровадження другого рівня пенсійного страхування дає змогу:

— підвищити загальну величину пенсійних видатків завдяки отриманню інвестиційного доходу (сукупний середній розмір пенсійних виплат із солідарної та обов'язкової накопичувальної системи передбачається в межах 55-60 відсотків середньої заробітної плати в Україні, в той час як на початок цього року таке співвідношення складало 37 відсотків) (Додаток В);

— посилити залежність розміру пенсії від трудового вкладу особи, а тому посилити зацікавленість громадян у відрахуванні до Пенсійного Фонду;

— зменшити “податковий тиск” на фонд оплати праці роботодавців за рахунок перерахування частини обов'язкових пенсійних внесків до Накопичувального фонду, що здійснюватиметься із заробітку працівника;

— успадковувати гроші, обліковані на персональному пенсійному накопичувальному рахунку, родичам застрахованої особи;

— створити потужне джерело інвестиційних ресурсів для підняття та покращення національної економіки;

— розподілити ризики виплати малих розмірів пенсій між 1-им та 2-им рівнем пенсійної системи, і таким чином застрахувати прийдешніх пенсіонерів від негативних демографічних тенденцій та нестабільності у економічному секторі країни;

— посилити результативність управління системою пенсійного забезпечення завдяки передачі недержавним компаніям функції керування пенсійними рахунками [3; 8; 15].

Вступати в дію другий рівень може тільки після формування необхідних економічних передумов та створення відлагодженої та результативної системи державного нагляду та регулювання у цій сфері, а також потрібної інфраструктури. Законопроектами, теж очікується, що з початком 2018 року, українцям буде надано право, при їх бажанні,

перекласти їх обов'язкові пенсійні заощадження з Накопичувального фонду до іншого недержавного пенсійного фонду, який вони обрали (тобто на третій рівень). Це надасть можливість застрахованим особам вільно та самостійно вирішувати, яка інвестиційна політика є найбільш задовільною для інвестування їх пенсійних заощаджень, а отже – в більшій мірі впливати на величину власної майбутньої пенсії [8; 11; 31].

Третім рівнем пенсійного забезпечення визначено створення у вигляді системи добровільного недержавного пенсійного забезпечення за пенсійними схемами з конкретними внесками. Основу такої системи будуть становити недержавні пенсійні фонди, які за типами поділятимуться на відкриті, корпоративні та професійні [24; 23; 43].

Іншою формою заощаджень в рамках третього рівня буде підписання договорів про додаткове пенсійне забезпечення із страховими організаціями або шляхом відкриття пенсійних депозитних рахунків у банківських закладах за ініціативою окремої людини.

Дана трирівнева пенсійна система допоможе розподілити між трьома її складовими ризики, які пов'язані із змінами в демографічній ситуації (до чого більш чутлива солідарна система) та з коливаннями в економіці і на ринку капіталів (що більше відчувається у накопичувальній системі). Охарактеризований поділ ризиків дасть змогу побудувати пенсійну систему більш фінансово збалансованою та стійкою, що застрахує робітників від зниження загального рівня доходів після виходу на пенсію і є принципово визначним та вигідним для них.

Закон України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" створив правову основу для системи пенсійного страхування, яка дає можливість збалансувати демографічні та економічні ризики в системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування методом удосконалення солідарної системи та запровадження Накопичувального фонду, побудувавши, таким чином, стійку основу для фінансової стійкості системи (додаток Б). Окрім цього здійснюється звільнення солідарної

системи пенсійного страхування від "не властивих" для неї виплат та використання звільнених коштів Пенсійного фонду для поступового збільшення розміру пенсій у даній соціоструктурі. Завдяки цьому для працюючих громадян забезпечується більш високий рівень життєдіяльності та добробуту, створюється правова база для інститутів, які здійснюватимуть оргдіяльність у сфері загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Також створюватимуться стимули для проведення обов'язкових пенсійних заощаджень, реальне зростання заробітної плати, покращення стану сплати пенсійних внесків та забезпечення додаткових умов для стимулювання відтоку коштів з "тіньового сектору" економіки тощо [31; 40; 47].

Класифікувати пенсійні системи на основі притаманних їм загальних рис можна по-різному, їх можна розділити за галузевою приналежністю, способом організації, ступенем заміщення втраченого доходу та іншими критеріями, серед яких можна виділити такі основні:

- способи фінансування;
- типи справляння внесків і розрахунку виплат;
- обов'язковість або добровільність участі в них працівників.

У зарубіжній практиці прийнято розрізняти два способи фінансування: розподільчий і накопичувальний. У розподільчій системі, яка, зазвичай, є державною формою пенсійного забезпечення, пенсійні виплати фінансуються за рахунок поточних доходів, які набираються із внесків робітників і роботодавців. Внески спеціалістів акумулюються на спеціальному виділеному рахунку та після цього розподіляються у вигляді виплат на користь пенсіонерів. Тому в закордонній літературі такий механізм розподілення коштів прийнято називати PAY-AS-YUO-GO (PAYG) — системою поточних платежів.

У накопичувальних пенсійних системах внески працівників акумулюються в пенсійних фондах інвестуються з метою отримання додаткового прибутку. Пільг у накопичувальних системах, як правило, немає,

а пенсійні виплати зобов'язані профінансовувати роботодавець, працівник або держава [2].

При запровадженні поняття пенсійне страхування замість “трудового стажу” вводиться термін “страховий стаж”. Для нової пенсійної системи важливо, скільки років особа працювала, та сплачувала страхові внески до Пенсійного фонду, а також який розмір заробітної плати з якої відраховувались пенсійні внески. Для зарахування в страховий стаж в повному розмірі одного робочого місяця розмір внесків має бути не меншим, ніж внески, обчислені із мінімальної заробітної плати. Якщо зарплата виплачена “в конверті” і роботодавець не сплачує за працівника страхові внески до Пенсійного Фонду, то цей період не зараховується до страхового стажу та відповідно — при розрахунку розміру пенсії. Для осіб, які вже мають трудовий стаж, після впровадження нового Закону він зараховується як страховий. В основу розрахунку пенсій беруться дані персоніфікованого обліку, які містять інформацію про страховий стаж та заробітну плату, з якої стягнуті страхові внески. Заробіток для призначення пенсій обчислюється за даними персоніфікованого обліку за всі періоди страхового стажу, набутого в новій системі.

Передбачається й альтернативний варіант обчислення пенсії, коли частина пенсії за стаж до набрання чинності Законом обчислювалася за Законом України “Про пенсійне забезпечення”, а частина пенсії за стаж після 1 січня 2004 за нормами нового Закону. Обмеження розміру пенсії за нормами нового Закону відбувається через обмеження заробітку, з якого сплачуються пенсійні внески та величини коефіцієнту страхового стажу.

Пенсійний вік в Україні не змінено: 60 років для жінок та 60 років для чоловіків. Проте у разі, якщо пенсіонер відмовляється від отримання пенсії і продовжує працювати, то її розмір буде збільшено за кожен місяць більш пізнього виходу на пенсію [8; 15].

У вітчизняній пенсійній системі передбачена індексація пенсій за двома параметрами: відповідно до законодавства про індексацію грошових

доходів населення та з урахуванням не менше ніж 20% зростання реальної середньої зарплати по країні.

Що стосується осіб, які працювали чи працюють у шкідливих та важких умовах праці (Список №1 та Список №2) та пенсій за вислугу років, то призначення їм пенсій зберігатиметься до переведення їх у професійні та корпоративні пенсійні фонди, що функціонуватимуть відповідно до законодавства про недержавне пенсійне забезпечення.

Ухвалений Закон передбачає окремі підходи до пенсійного страхування підприємців, що використовують спрощену систему оподаткування. Підприємці — “спрощенці” платять фіксований “пенсійний” внесок до Пенсійного фонду України, а за найманих працівників — на загальних підставах.

Перерахунок пенсій нинішнім пенсіонерам здійснюватиметься за новою формулою, де за основу буде братись коефіцієнт заробітної плати (співвідношення заробітної плати, з якої призначена пенсія, до середньої по країні у відповідний період) та коефіцієнт страхового стажу. Збільшення розміру пенсії отримають ті пенсіонери, яким пенсія призначена з заробітної плати вищої за середньостатистичну по країні у відповідному році та при наявності тривалого трудового стажу. Зменшення розміру уже отримуваних пенсій законодавчо заборонене. Перерахунок пенсій буде здійснюватися за матеріалами пенсійних справ, або з урахуванням додатково поданих документів, якщо це буде вигідно для пенсіонера [1; 2; 9].

Після досягнення Україною певних критеріїв економічного розвитку, додатково буде запроваджена накопичувальна складова загальнообов’язкової пенсійної системи. Частина обов’язкових пенсійних відрахувань (не вище 7 відсотків) буде спрямовуватися до Накопичувального фонду. Ці гроші інвестуватимуться в національну економіку, інвестиційний дохід буде підвищувати розмір майбутніх пенсійних виплат. Вкладниками обов’язкової накопичувальної системи будуть люди, яким ще на момент впровадження такої системи до призначення пенсії залишиться більше 20 років. Особи,

котрим залишиться до виходу на пенсію від 20 до 10 років, впродовж 12-ти місяців матимуть право прийняти рішення: страхові внески перераховувати до Накопичувального фонду чи ні. Зібрані кошти у Накопичувальному фонді будуть власністю застрахованих осіб та успадковуватимуться родичами у разі їх смерті до досягнення ними пенсійного віку.

Отож на основі теоретичного аналізу нами виокремлено та узагальнено основні завдання системи пенсійного страхування:

— створення та забезпечення функціонування страхових інституцій (страхових фондів або страховиків);

— нагромадження у страхових фондах потрібних фінансових ресурсів через цільові платежі (страхові внески) страхувальників, тобто осіб, котрі перераховують (відкладають) частину особистих коштів (доходу) на користь суб'єктів, котрим необхідний захист від страхових ризиків (застраховані особи);

— забезпечення, збереження та відтворення цільового використання грошей страхових фондів;

— розподіл ресурсів страхових фондів між застрахованими особами при появі страхового ризику (настання страхового випадку) у вигляді страхових виплат — пенсій (термін “пенсія” походить від латинського “pensio”, що означає — платіж);

— регулювання взаємовідносин між учасниками страхової системи — страховиком, страхувальниками та застрахованими особами [9; 15].

Кожна страхова пенсійна система як складовий елемент соціального страхування виступає за своїм змістом ринковим механізмом, у якому за підтримки правових і фінансово-економічних механізмів поєднуються інтереси та можливості всіх учасників системи. Як ринковий механізм, система пенсійного страхування є вразливою до загальних політичних і соціально-економічних процесів, що трапляються в суспільстві та суттєво залежить від них. У цьому контексті важливою є роль країни в системі пенсійного страхування, зокрема у її правовому регулюванні. Саме керівні

структури визначають (зазначають у відповідних правових актах) принципи побудови, структуру, механізми функціонування страхової пенсійної системи, права та обов'язки її учасників, гарантує їх дотримання. Адже за участю держави проходить визначення головних соціально-економічних параметрів системи пенсійного страхування — величини страхових внесків і пенсійних виплат, право на їх отримання.

Відтак, пенсійне страхування є визначною складовою соціальної політики країни, яка цілеспрямована на задоволення потреб громадян, підвищення їх добробуту, забезпечення соціальної справедливості, стабільності та злагоди у національно та ментально зрілому суспільстві.

1.2. Особливості постання та розвитку системи пенсійного страхування за кордоном та в Україні

Історія свідчить, що перші формальні системи економічної безпеки стали виникати в міру того, як розвивалися соціальна та економічна організації життєдіяльності певного соціуму. Першими яскравими прикладами їх появи є гільдії торгівців і ремісників (товариства взаємодопомоги) в Англії, членам яких надавалася фінансова допомога — пенсії — у разі бідності або хвороби. Саме гільдії поклали початок “дружнім товариствам”, які почали виникати в Англії у XVI столітті, згодом перетворилися на братства, а пізніше переросли у професійні спілки. Братства та профспілки започаткували практику забезпечення довічного страхування своїх членів.

Велика кількість середньовічних гільдій у Великобританії забезпечували своїх престарілих членів залежно від наявності фінансів у співдружності. У подальшому конфлікт інтересів держави та різних професійних об'єднань спричинив те, що фахівці окремих галузей стали заздалегідь виділяти частину своєї заробітної плати на утримання старшого покоління, яке припинило свою трудову діяльність. Так поступово в

суспільстві відбувалося запровадження розподільчого (солідарного) принципу фінансування пенсій. З 1834 року у Великобританії було ухвалено указ, який започаткував професійні (трудові) пенсії у їх сучасному розумінні [3; 8].

Кілька століть нараховує історія розвитку французької системи пенсійного забезпечення. Упродовж XIX—XX століть було введено пенсійні схеми для різних категорій спеціалістів: цивільним службовцям — 1890 року, фахівцям гірничодобувної галузі — 1894 року, залізничникам — 1909 року. З 1910 року в країні вводяться обов'язкові пенсійні схеми для фермерів і ремісників. Закон про загальне соціальне страхування парламент Франції ухвалив 1930 року.

Одним із типових прикладів становлення системи пенсійного забезпечення є федеральна система соціального страхування США. Хронологія відносить перші пенсії у США до 1789 року, коли вони були запропоновані Федеральним урядом ветеранам — інвалідам Громадянської війни.

Розвиток пенсійного забезпечення у США відбувався еволюційно, через етапи впровадження його на галузевому рівні, рівні штатів, загальнодержавному (федеральному) рівні, проведення експериментів у приватному секторі з упровадженням накопичувальних схем. У 1857 році засновано перший муніципальний пенсійний фонд для страхування інвалідності та життя працівників нью-йоркської поліції. З 1875 року компанія “American Express” засновує перший в індустрії США приватний пенсійний план з умовою виплат при досягненні 60-річного віку за наявності 20-річного виробничого стажу в компанії та припинення трудової діяльності. Перші пенсійні схеми для вчителів засновано в місті Нью-Йорку (1894) і штаті Нью-Джерсі (1896). 1898 рік можна відзначити як переломний: в штаті Огайо ухвалено перший в історії США законопроект про пенсійне забезпечення сліпих. Для федеральних службовців у 1920 році засновано Фонд пенсійного забезпечення цивільних працівників та інвалідів. А з 1934

року президент США Ф.Рузвельт підписує указ про пенсійне забезпечення працівників залізниць [1; 9; 15].

Фінансова криза 1930-х років прискорила розробку і підписання президентом Ф. Рузвельтом у серпні 1935 року указу "Про забезпечення соціального страхування", яким було засновано федеральну програму соціального страхування США. Під час її створення ставилося завдання адекватної виплати пенсійної допомоги. Основними положеннями указу було запровадження двох основних програм:

- дотації штатам для підтримки програм соціального захисту;
- федеральні програми виплат особам похилого віку.

Причому друга програма поклала початок тому, що відоме сьогодні в США як програма соціального страхування.

У червні 1936 року з метою персоніфікації правління адміністрації соціального страхування вводить номер соціального страхування. Фінансування виплат програми здійснюється винятково за рахунок роботодавців з виплатою перших пенсій у 1937 році.

Із січня 1937 року програма соціального страхування в США перейшла на розподільчий принцип фінансування. При цьому було введено ставку відрахувань для спеціалістів у розмірі 1% заробітної плати. Ставка відрахувань для роботодавців (податок по безробіттю) з кількістю спеціалістів вісім осіб становила 2%.

Незважаючи на те що більшість пенсійних програм було започатковано у Великобританії і США, програма загальнодержавного соціального страхування вперше у світі з'являється в Німеччині, де застосовується принцип обов'язкового страхування. 17 листопада 1881 року імператор Вільям I за пропозицією канцлера Бісмарка декретом вводить обов'язкове соціальне забезпечення зайнятого населення. 1889 року з ухваленням указу про пенсійне забезпечення осіб похилого віку Німеччина стає першою у світі країною з національною програмою пенсійного забезпечення.

У багатьох розвинених країнах пенсійні системи запроваджено ще до початку першої світової війни. А до 1957 р. переважна більшість країн учасниць ОЕСР (Організації економічного співробітництва та розвитку) — мали свої пенсійні системи (зокрема в Італії національна пенсійна система запроваджена в 1898 р., у Швеції — у 1913 р., у Канаді — у 1918 р., у Норвегії — у 1936 р., у Фінляндії — у 1937 р., у Японії — у 1941 р.). Корея останньою з країн — учасниць ОЕСР — впровадила пенсійну систему в 1988 році [1; 8].

Після другої світової війни зі здобуттям незалежності соціальне забезпечення запроваджують багато країн Азії й Африки. 1924 року Чилі стає першою країною в Західній півкулі, що впровадила національну пенсійну систему з обов'язковою участю. Услід за нею Бразилія й Уругвай у середині 20-х рр. ХХ століття упроваджують пенсійну систему бісмаркського типу. У 40-60-х рр. Мексика, Болівія, Колумбія, Коста-Рика, Еквадор, Панама, Парагвай, Венесуела, а у 50—70-х рр. країни Карибського басейну і центральноамериканські країни завершують побудову пенсійних систем на латиноамериканському континенті.

У царській Росії пенсійне забезпечення людей похилого віку також будувалося не на основі врахування досягнутого віку, а на підставі втрати працездатності та настання інвалідності. Лише з 1929 року, вже за часів СРСР настання старості почали включати до сфери соціального (пенсійного) страхування. Однак для деяких категорій фахівців пенсійне забезпечення по старості розпочали запроваджувати трохи раніше. Так, з 1924 року викладачі вищих навчальних закладів при досягненні 65 річного віку користувались пенсійним забезпеченням по старості, робітники текстильної промисловості — з 1928 року, працюючі в провідних галузях важкої промисловості та транспорту — з 1929 року. Таким чином, пенсійне забезпечення на цей момент часу не набувало всеохоплюючого характеру. Тільки після проведеного обслідування фахівців у 1932 році, які виходили на пенсію по

інвалідності у зв'язку із втратою працездатності, пенсійне забезпечення охопило робітників усіх галузей народного господарства [1; 15; 9].

Встановлення пенсійного віку — для жінок 55 років і 60 років для чоловіків на законодавчому рівні — було здійснено в СРСР протягом 1928–1932 років. Так як в цей час вважалося, що в період цього віку в більшості спеціалістів чітко проявляються ознаки постаріння організму, що ускладнює їх регулярну професійну діяльність. На цих підставах і було визначено пенсійний вік громадянина, який в Україні донедавна залишався незмінним.

Затверджена 5 грудня 1936 року Конституція СРСР декларативно проголосила право всіх громадян СРСР на матеріальне забезпечення в старості. Однак норми пенсійного забезпечення ще впродовж двадцяти років регулювалися постановами ЦК ВКП(б), Ради Народних Комісарів СРСР та ВЦРПС, а не законами. Право на пенсійне забезпечення, крім робітників, набули і службовці. На колгоспників таке право було розповсюджене більше ніж через 30 років потому.

1956 року було ухвалено Закон СРСР "Про державні пенсії", яким передбачено єдину систему пенсійного забезпечення робітників і службовців. Знаковою деталлю даного закону було ще чітке відокремлення систем пенсійного забезпечення та соціального страхування. Адже, система соціального страхування фінансувалася з фонду, що формувався за рахунок обов'язкових страхових внесків підприємств, установ та організацій (хоча сам фонд був частиною держбюджету), а фінансування виплати пенсій відбувалося з державного бюджету. Фактично цей закон заперечував страхову природу пенсійної системи, яка розглядалася виключно як розподільчий сегмент соціального забезпечення.

Таким чином, більша частина економічно активних мешканців України до початку 50-х років була виключена з державної пенсійної системи, а з 1960 років лише 844 тис. (19,2%) пенсіонерів із 4,4 млн. українських громадян одержували пенсії по старості, інші були пенсіонерами по

інвалідності, за вислугу років, у разі втрати годувальника тощо. 1,2 млн. людей похилого віку взагалі не одержували пенсій. Лише з ухваленням 1964 року Закону СРСР "Про пенсії і допомогу членам колгоспів" у першій редакції цей закон охоплював пенсійним забезпеченням тільки механізаторів, спеціалістів і голів колгоспів, а з червня 1971 року його дію було поширено на всіх колгоспників і колишніх членів колгоспів, землі яких були передані радгоспам або іншим підприємствам, почали вирішувати проблему пенсійного забезпечення і для цієї категорії зайнятого населення. Пенсійний вік для колгоспників насамперед встановили вищим, ніж для іншої категорії людей похилого віку — 65 років для чоловіків і 60 років для жінок. Через три роки — у 1968 році — колгоспники одержали право на пенсію по старості з такого ж віку, як робітники та службовці, тобто для них пенсійний вік був зменшений на п'ять років [8; 9].

Пенсіонерам-колгоспникам призначався суттєво нижчий рівень пенсійного забезпечення, ніж робітникам і службовцям. Приміром, у 1970 році в Україні чисельність пенсіонерів-колгоспників становила 42 відсотки всіх пенсіонерів, а їхня середня пенсія за віком була у чотири рази меншою, ніж пенсія за віком робітника чи службовця — відповідно 13,8 та 56,1 руб. Відносне скорочення різниці між розмірами пенсійних виплат колишнім робітникам і службовцям та колгоспникам здійснено тільки у 80-х роках. І тільки 1 жовтня 1989 році відбулася ліквідація відмінності у пенсійному забезпеченні колгоспників, робітників і службовців.

Як відомо, з середини 80-х років ХХ століття у Радянському Союзі розпочали проводити радикальні перетворення у політичній і соціально-економічній організації суспільного життя. Такі дії були викликані саме погіршенням загального економічного стану в СРСР, низькою ефективністю економіки з погляду задоволення споживацького попиту, високою затратою військово-промислового комплексу.

Це спричинило до того, що соціальні витрати, особливо пенсійні, виявились надмірним тягарем для держбюджету, а подальші тенденції до децентралізації республіканських бюджетів тільки загострили цю ситуацію.

Тоді перед урядом, наприкінці 80-х років у СРСР постала проблема пошуку небюджетних джерел для фінансування пенсій. 1990 року, після ухвалення законів СРСР "Про пенсійне забезпечення громадян в СРСР" та "Про пенсійне забезпечення військовослужбовців", фактично скінчився процес створення єдиної всеохоплюючої системи пенсійного забезпечення, яка діяла за єдиними умовами та нормами. Однак ця система була побудована не тільки на принципах страхування — реально це представляло поєднання принципів соціального страхування і соціальної допомоги, але система заклала страхові основи, передбачивши відокремлення пенсійної системи від держбюджету [1; 3; 15].

Джерелом грошей для фінансування пенсійних виплат став не державний бюджет, як раніше, а Пенсійний фонд як самостійна фінансово-банківська система, сформована за рахунок відрахувань підприємств і страхових внесків громадян.

Уперше однією з умов одержання права на трудову пенсію стало відрахування страхових внесків до Пенсійного фонду. Було призначено, що кожному працюючому за місцем роботи кожного року заповнювалася вкладка до трудової книжки з відміткою сплаченої суми страхових внесків у розмірі одного відсотка нарахованого заробітку. Це була особлива перехідна форма до введення персоніфікованого обліку страхового стажу та сплачених внесків до Пенсійного фонду.

Після проголошення незалежності перед українською державою постала проблема розроблення національного законодавства з пенсійного забезпечення та нової стратегії соціального захисту, які б відповідали ринковим умовам, а також гарантували кращу соціальну захищеність людей похилого віку за паралельного досягнення макроекономічної стабілізації.

Відправною точкою цієї роботи стало схвалення 5 листопада 1991 року Верховною Радою України Закону “Про пенсійне забезпечення”. З підписанням цього закону національна солідарна пенсійна система започаткувала свій перехід до функціонування на страхових засадах, коли в останньому місяці 1990 року було створено Українське республіканське відділення Пенсійного фонду СРСР, на засадах якого у січні 1992 року було створено Пенсійний фонд України. З того часу було побудовано незалежну від держбюджету систему фінансових потоків, цільовим призначенням яких стало пенсійне забезпечення громадян [2; 8].

Разом з цим даний закон майже нічим не відрізнявся від аналогічного Закону СРСР 1990 року, про який ми говорили вище. Винятком стало істотне розширення пільгових категорій пенсіонерів, які одержали право на достроковий вихід на пенсію. Найбільш змістовною хибою цього закону виступало те, що він не враховував демографічного чинника під час створення пенсійної системи.

Прийняття низки законодавчих актів, котрими визначалися пільгові умови виходу на пенсію (насамперед роки виходу на пенсію), виступило однією з центральних причин збільшення кількості пенсіонерів в Україні. Так, 1970 року їх налічувалося 8871 тис. осіб, а 1990 — вже 13 084 тис. осіб. На 5—15 років було уменшено вік виходу на пенсію на пільгових умовах для понад 20 категорій спеціалістів, а також виходу на пенсію за вислугу років. До таких відносять фахівці автотранспорту, освіти, охорони здоров'я, прокуратури, суду, сільського господарства. Було суттєво понижено роки виходу на пенсію учасникам ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи. При цьому розміри пільгових пенсій у більшості випадків перевищували пенсії за віком.

Згодом тенденції до встановлення особливих умов пенсійного забезпечення окремих категорій спеціалістів ще більше посилилися, особливо в умовах фінансової нестабільності пенсійної системи, що проявилася у 90-х роках минулого століття.

Пошук же джерел коштів, потрібних для покриття дефіциту пенсійної системи на початку 90-х років, скінчився тим, що Верховна Рада увела дуже високий тариф страхового збору з підприємств — 55,88 відсотка фонду оплати праці, який ”протримався” лише впродовж I кварталу 1992 року. У сукупності з аналогічними рішеннями в податковій системі це стало одним з основоположних чинників тінізації економіки України на початку 90-х років і врешті-решт спричинило до появи заборгованості з виплати пенсій (у 1997—2000 рр.). 3 квітня 1992 року парламент був змушений понизити ставку відрахувань підприємств до Пенсійного фонду до 32 відсотків [9; 15].

Наступним кроком Верховної Ради України було те, що 21 грудня 1993 року вона прийняла новий програмний документ — Концепцію соціального забезпечення населення України, в цьому документі уперше було запропоновано комплексну реформу національної системи соціального забезпечення. Потім, з ціллю реалізації концепції, було розпочато розробку рамкового законопроекту — Основ законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

У квітні 1996 року закон пройшов перші парламентські слухання, пізніше — тривалу процедуру погодження з представниками соціальних партнерів і був затверджений Верховною Радою України у січні 1998 року.

Закладені у Концепції соціального забезпечення населення України ідеї та напрямки роботи не обмежувались удосконаленням тільки солідарної пенсійної системи. Концепція започаткувала розвиток ще двох компонентів:

- обов'язкового накопичувального пенсійного страхування;
- недержавного накопичувального пенсійного забезпечення за рахунок додаткових добровільних відрахувань роботодавців і самих працівників.

Ці принципи набули висвітлення у схвалених в квітні 1998 року Указом Президента України Основних напрямках реформування пенсійного забезпечення в Україні. Даний документ спрогнозував створення в Україні

трирівневої пенсійної системи, яка пов'язує елементи державного та приватного пенсійного забезпечення.

Подальшими діями у визначенні стратегії розвитку пенсійної системи України стало ухвалення у жовтні 2001 року Послання Президента України до Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України “Про основні напрями реформування системи пенсійного забезпечення населення України”, у якому було конкретно описано механізми та етапність проведення пенсійної реформи [1; 3; 9].

Опрацювання засадничого пенсійного законодавства скінчилося 9 липня 2003 року з прийняттям Верховною Радою України законів “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” та “Про недержавне пенсійне забезпечення”, котрими було остаточно встановлено трирівневу структуру національної пенсійної системи.

Висновки до першого розділу

Прийняття Верховною Радою України нового законодавства, що регламентує діяльність соціальних працівників у сфері загальнообов’язкового державного пенсійного страхування дає змогу:

— збалансувати демографічні та економічні ризики в системі загальнообов’язкового державного пенсійного страхування завдяки удосконаленню солідарної системи та запровадження Накопичувального фонду, зробивши, таким чином, міцну базу для фінансової стійкості пенсійної системи;

— звільнити солідарну систему пенсійного страхування від “невластивих” для неї виплат та застосувати звільнені такими діями накопичення Пенсійного фонду для поетапного зростання величини пенсій в цій системі;

— працюючим громадянам забезпечити собі більш високий рівень життя;

— створити правову базу для інститутів, котрі виконуватимуть діяльність у сфері загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;

— розробити стимули для виконання обов'язкових пенсійних заощаджень, зростання реальної заробітної плати, покращання стану сплати пенсійних внесків та забезпечити додаткові умови для стимулювання відтоку коштів з “тіньового” сектору економіки;

— сприяти найбільш справедливому та цільовому використанню коштів системи пенсійного страхування;

— забезпечити формування нових джерел інвестиційних ресурсів для інвестування реального сектору економіки;

— створити умови для додаткового стимулювання розвитку ринку капіталів, здешевлення кредитів та підвищення ліквідності фондового ринку;

— побудувати систему пенсійного страхування України на основі апробованих у світовій практиці принципів та механізмів;

— здійснити ще один крок до уніфікації законодавства України та законодавства Європейського Союзу.

Багаторівнева пенсійна система – це напрям до послідовного збільшення співвідношення серед середнім розміром пенсії і заробітної плати. Вона призначена позбутися чинників соціальної несправедливості та перерозподілу коштів Пенсійного фонду на користь пільгових категорій. Крім того, через певний час пенсійна система предстане потужним джерелом довготривалих інвестицій в економіку держави. Це, своєю чергою сприятиме зростанню зайнятості, збільшенню доходів громадян і зміцненню фінансової бази пенсійної системи.

РОЗДІЛ 2

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ ВІТЧИЗНЯНОЇ СИСТЕМИ ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ

2.1. Пенсійний фонд України як центральна інтегруюча ланка системи пенсійного страхування.

Відповідно до частини першої статті 58 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» управління солідарною пенсійною системою виконує Пенсійний фонд, котрий проводить збір грошей, акумуляцію та облік страхових внесків, призначає пенсії та підготовляє документацію для її виплати, забезпечує своєчасне і в абсолютному об'ємі фінансування та виплату пенсій, допомоги на поховання, реалізує контроль за цільовим використанням коштів, розв'язує питання, пов'язані з веденням обліку пенсійних активів застрахованих осіб на накопичувальних пенсійних рахунках та низку інших функцій.

Пенсійний фонд визначено Законом (стаття 58) як самоврядну неприбуткову організацію, що виконує власну діяльність на засадах статуту, що затверджується його правлінням. До складу правління Пенсійного фонду України як центрального органу виконавчої влади входить 19 осіб, зокрема Голова правління та його заступники, які призначаються на посади Президентом України. Засідання правління ПФ України відбуваються не рідше одного разу на квартал [2; 23].

Пенсійний фонд України та його органи (головні управління ПФ України в АР Крим, областях, місті Києві та Севастополі; управління ПФ України в районах, містах і районах у містах) є юридичними особами і, відповідно, від свого імені набувають майнових та особистих немайнових прав і обов'язків; можуть бути суб'єктами цивільних, адміністративних,

фінансових та інших правовідносин, у яких можуть брати участь інші юридичні особи; є суб'єктами матеріальних і процесуальних правовідносин. Працюючі фахівці органів Пенсійного фонду є державними службовцями, на них поширюються дії Закону України «Про державну службу».

Рівень і якість пенсійного забезпечення – важлива складова частина економічного і соціального становища населення держави.

Соціальна та економічна роль пенсійної системи у сучасному суспільстві визначається тим, що її надійність є передумовою соціальної стабільності суспільства, а в багатьох випадках також і економічної. Разом з цим важке становище економіки та соціальні проблеми в першу чергу позначаються на пенсійній системі.

У всіх країнах ціллю створення системи пенсійного забезпечення є захист людей похилого віку від бідності шляхом гарантування достатнього рівня доходів після виходу на пенсію. На практиці це досягається шляхом використання або системи допомоги, або системи страхування. За теперішньої ситуації в Україні зниження рівня бідності можна розглядати як найголовнішу мету системи пенсійного забезпечення [18; 45].

Центральною ланкою фінансової системи України залишається бюджетна система, але поява і стрімкий розвиток системи державних цільових фондів, з одного боку, суттєво збільшили частку держави в централізації валового внутрішнього продукту, національного доходу, фінансових ресурсів, а з другого, особливої специфіки надали участі нової ланки фінансової системи України в перерозподільчому процесі.

Пенсійний фонд України в своєму становленні та розвитку пройшов складний та суперечливий шлях, який і на сьогодні не можна вважати повністю завершеним. Реформування пенсійної системи – процес тривалий і багатогранний. І з моменту підписання у 2003 році Закону „Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” він тільки почав діяти. До того ж в ніякому разі цей процес не обмежується суто перерахунком пенсійних виплат. Це стосується особливо глибинних змін самих принципів

соціальної політики, перехід від пенсійного забезпечення до пенсійного страхування. Відтак настав момент запровадження обов'язкової накопичувальної системи [23].

Отож пенсійна реформа в нашій державі триває. І головним суб'єктом цієї роботи залишається Пенсійний фонд України.

Нині Пенсійний фонд України представляє собою центральний орган виконавчої влади, що виконує керівництво солідарною пенсійною системою на основі норм Закону „Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування” і Положення про Пенсійний фонд України, затвердженого Указом Президента України від 01.03.2001 року № 121. Фонд приймає активну участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері пенсійного забезпечення та соціального страхування, виконує збирання та накопичення грошей, призначених для пенсійного забезпечення, повне і своєчасне фінансування витрат на виплату пенсій, надбавок і доплат, що відраховується з рахунків Пенсійного фонду України [2; 61].

Пенсійний фонд покликаний виконувати низку важливих соціально-економічних функцій:

1) бере у межах своєї компетенції участь у розробленні прогнозних показників економічного і соціального розвитку України та проекту Державного бюджету України;

2) передбачає і моделює зарахування грошей до бюджету Пенсійного фонду України та результативний розподіл фінансових ресурсів Пенсійного фонду України для забезпечення соціальних виплат;

3) виконує перерозподіл грошей Пенсійного фонду України між регіонами з ціллю забезпечення фінансування виплати пенсій, інших виплат, що фінансуються за рахунок цих грошей;

4) організовує, координує та контролює діяльність органів Пенсійного фонду України стосовно:

– дотримання підприємствами, установами, організаціями та громадянами законодавства про пенсійне забезпечення;

– повного та своєчасного обліку платників збору на обов'язкове державне пенсійне страхування;

– забезпечення збирання та акумулювання грошей страховиків, інших надходжень до бюджету Пенсійного фонду України згідно із законодавством;

– стягнення у передбаченому законодавством порядку своєчасно не сплачених сум збору на обов'язкове державне пенсійне страхування;

– призначення і виплата пенсій;

– гарантування абсолютного та вчасного фінансування витрат на виплату пенсій, допомоги на поховання та інших виплат, що робляться за рахунок грошей Пенсійного фонду України;

– здійснення перевірок правильності сплати збору на обов'язкове державне пенсійне страхування, призначення та виплати пенсій, інших виплат, що фінансуються за рахунок грошей Пенсійного фонду України;

– обліку грошей Пенсійного фонду України, ведення статистичної та бухгалтерської звітності;

5) реалізує в межах своїх повноважень контроль за цільовим розподіленням грошей Пенсійного фонду України;

6) опрацьовує і у конкретному порядку подає пропозиції стосовно встановлення або зміни ставок страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування та збору на обов'язкове державне пенсійне страхування;

7) проектує прибутки та видатки Пенсійного фонду України, розробляє проект бюджету Пенсійного фонду України та подає його на затвердження Кабінету Міністрів України, складає звіт про виконання бюджету Пенсійного фонду України;

8) підготовляє та забезпечує персоніфікований облік даних у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, а ще автоматизовану обробку інформації у системі Фонду;

9) виконує відповідно до законодавства та міжнародних договорів України переказування пенсій особам, які емігрували на постійне місце

проживання за кордон, та виплати пенсій пенсіонерам зарубіжних країн, які постійно проживають в Україні;

10) відстежує проходження тендера для призначення організацій, які реалізуватимуть виплату та доставку пенсій;

11) співробітничает в рамках своєї компетенції з міжнародними організаціями, улаштовує міжнародне співробітництво у галузі пенсійного забезпечення, розробляє пропозиції та приймає участь у підготовці і підписанні міжнародних контрактів України у цій сфері;

12) влаштовує професійну підготовку та підвищення фаху спеціалістів органів Пенсійного фонду України, підсумовує та проводить прогресивні форми і методи роботи;

13) ознайомлює суспільність про свою діяльність;

14) виконує згідно із законодавства функції з керування майном, що знаходиться в державній власності [23; 56; 21].

Рішення Пенсійного фонду, прийняті у рамках його компетенції, є неодмінними щодо здійснення центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями усіх форм власності та громадянами.

В порівнянні від других центральних органів виконавчої влади, вищим органом керівництва Пенсійним фондом виступає його правління — згідно із постановою Кабінету Міністрів України від 31.03.2004 року № 418 правління має штатних працівників 19 осіб. До його складу входять Голова правління Фонду, його заступники, представники профспілок, роботодавців, центральних органів виконавчої влади та народні депутати.

Окрім правління в структурі Пенсійного фонду України функціонують:

- центральний апарат;
- головні управління в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі (загальна кількість – 27);
- управління в районах, містах та районах у містах (загальна кількість – 726).

Центральний апарат функціонує у складі департаментів та управлінь. Його структуру відповідно до Положення про Пенсійний фонд України затверджено Міністром праці та соціальної політики України 11.05.2005 року [62; 2].

В структурі департаменту пенсійного забезпечення функціонують відділи: з питань призначення пенсій, організації роз'яснювальної та методичної роботи, спеціальних пенсій, організації виплати пенсій, пенсійного реформування.

В структурі департаменту надходження доходів діють відповідні відділи: по контролю за надходженням та погашенням заборгованості з платежів, методології забезпечення платежів, по роботі з платниками обов'язкових платежів до Пенсійного фонду України, звітності та економічного аналізу.

В структурі департаменту зведеного бюджету діють відповідні відділи: планування, прогнозування бюджету та методології бюджетного процесу, аналізу виконання бюджету, оперативної та статистичної звітності, консолідованої звітності з виконання бюджету, планування та фінансування видатків на утримання органів Пенсійного фонду.

В структурі департаменту адміністративно-господарчого забезпечення діють відповідні відділи: загальний, господарського обслуговування та матеріально-технічного забезпечення, по роботі зі звернення громадян, бухгалтерського обліку та звітності.

В структурі управління міжнародного співробітництва діють відповідні відділи: договорів та міжнародного співробітництва, іноземних пенсій.

В структурі юридичного управління діють відповідні відділи: організації правової роботи, по забезпеченню взаємодії з Верховною Радою України, розробки та систематизації законодавства.

В структурі управління персоніфікованого обліку та інформаційних систем діють відповідні підрозділи: персоніфікованого обліку та

інформаційного забезпечення солідарної пенсійної системи, інформаційних систем обліку доходів та платежів у солідарну і накопичувальну системи.

В структурі управління автоматизованого обліку надходження і використання фінансів пенсійного забезпечення діють відповідні підрозділи: організації розробок, стандартизації та інформаційного забезпечення, організації та впровадження інформаційних мереж.

В структурі контрольно-ревізійного управління діють відповідні підрозділи: з контролю за станом ревізійної та економічної роботи, з контролю за витрачанням коштів.

В структурі організаційно-інформаційного управління діють відповідні відділи: взаємодії із засобами масової інформації та зв'язків з громадськістю, контролю та перевірки виконання актів та доручень Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, сектор організаційної роботи.

В структурі управління кадрового забезпечення діють відповідні підрозділи: комплектування кадрів та проходження державної служби, організації підготовки та перепідготовки кадрів [18; 23; 45].

Винятковість Пенсійного фонду України як центрального органу виконавчої влади виявляється в тому, що в порівнянні з іншими державними установами він є разом з тим і соціальною, і фінансовою інституцією.

Сьогодні Фонд розраховує та видає пенсії, передбачені законом надбавки і державні допомоги близько 13 мільйонам громадян, забезпечуючи їхнє конституційне право на задовільний рівень матеріального добробуту.

Зокрема, Пенсійний Фонд турбується пенсійним майбутнім приблизно 20 мільйонів сьогодні працюючих українців, проводячи персоніфікований облік їхніх пенсійних внесків. Крім того, коли наявність цих внесків є головною умовою зарахування відповідного періоду роботи особи до її страхового стажу, персоніфікація виявляється важливим елементом соціального захисту працюючого громадянина. За великим рахунком,

практично всі дорослі мешканці країни послуговуються соціальними послугами, що їх надає Пенсійний фонд України.

Зауважимо, що здійснюючи надані йому державою права, Пенсійний фонд України співробітничав з соціальними партнерами — Федерацією профспілок України та Федерацією роботодавців України. Це співробітництво відбувається в сферах організаційної, аналітичної, законотворчої, правопросвітницької та правозахисної роботи, інформаційного забезпечення застрахованих осіб і страхувальників у сфері загальнообов'язкового державного пенсійного страхування [2; 47; 53].

Такий потужний та багатофункціональний організм, як Пенсійний фонд України, може ефективно функціонувати тільки тоді, коли гнучкість і оптимальність його структури, професійний рівень спеціалістів, нормативно-правова база, інформаційно-технологічна забезпеченість є рівнозначними складності поставлених перед Фондом завдань. Така відповідність та адекватність на сьогоднішній момент цілком досягнута і це стосується усіх рівнів — від районних управлінь Фонду до його центрального апарату. Проявляється це в погодженій співпраці всіх служб, яка спрямована на реалізацію головної мети – своєчасної і в повному об'ємі видачі пенсій.

Діяльність в соціальній сфері своєрідна — за своєю природою вона щонайбільше наближена до людини, її життєвих проблем. А відтак якісно трудитися в цій сфері можуть тільки небайдужі до чужих проблем особистості. Крім того, сутність такої поведінки полягає не в тому, що згідно із законодавством спеціалісти Фонду несуть відповідальність за шкоду, заподіяну людям в результаті несвоєчасного або неповного надання їм соціальних послуг, призначення та видачі пенсій. І навіть не в тому, що як державні службовці “пенсійники” проголошують клятву, в якій, наприклад, говориться, що вони зобов'язуються „охороняти права, свободи і законні інтереси громадян”. Справа в іншому: у бажанні та готовності спеціалістів Фонду не за посадовою інструкцією, а за покликом серця надавати допомогу ближньому.

2.2. Структура загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та принципи його функціонування

Реформування системи пенсійного забезпечення в Україні викликане рядом макроекономічних і демографічних проблем. Найперша — це збільшення чисельності пенсіонерів, яких на сьогоднішній момент в Україні налічується близько 13,9 мільйонів осіб. У 90-х роках 20 століття через малий розмір оплати праці, розрахунок заробітної плати в натуральній формі та заборгованість з її виплатою було суттєво звужено базу нарахування внесків. Факт списання, заборгованості зі сплати пенсійних внесків підірвала фінансову базу всієї пенсійної системи і провокувала поміж роботодавців ухилення від сплати пенсійних внесків. Особливо негативно впливали на фінансову базу пенсійної системи низькі показники зайнятості мешканців та поширення видачі дозволів на пільги зі сплати пенсійних внесків.

Беручи до уваги цих факторів, було прийняте рішення проводити пенсійну реформу у трьох напрямках: реформування солідарної системи, створення обов'язкової накопичувальної системи і розвиток добровільної накопичувальної системи.

Законом “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування”, детально регламентуються правові засади функціонування реформованої системи пенсійного забезпечення. Після того, як закон вступив в дію процес пенсійної реформи в Україні ввійшов у фазу активних практичних дій. Разом з тим, після набуття чинності зазначеного Закону були ухвалені належні положення Уряду, котрі скеровувались на підвищення рівня пенсійного забезпечення пристарілих осіб [11; 31].

У статті 4 Закону України ”Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування” сформульовано, що іншими законами для окремих категорій осіб можуть встановлюватися умови пенсійного забезпечення, відмінні від умов загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. На даний час таких законів налічувалося понад 20. Отже, паралельно з обов'язковою

системою пенсійного страхування функціонує також система пенсійного забезпечення. Фінансовою базою для виплат у цій системі стали гроші державного бюджету або інших визначених законодавством бюджетів. Рівень виплати із цієї системи залежить не від сплачених страхових внесків, а, як правило, від особливих умов праці, визначених законодавством окремо для кожного виду. Система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування в Україні використовує дворівневу структуру (рис. 2.1.):

I рівень — солідарна система;

II рівень — обов'язкова накопичувальна система.

Рис. 2.1. Структура системи пенсійного страхування в Україні

Структурні компоненти системи пенсійного страхування за своєю соціальною та економічною природою характеризуються істотними відмінностями, але їх поєднання в межах єдиного державного обов'язкового пенсійного механізму передбачає присутність чітких загальних принципів функціонування, котрим вони підпорядковані [11]:

- законодавче визначення умов і порядку виконання загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;

- обов'язкове страхування працівників, які прийняті на роботу на умовах трудового договору (контракту) та інших підставах, передбачених законодавством, а також працівників, котрі забезпечують себе роботою самостійно, фізичних осіб — суб'єктів підприємницької діяльності;

- право на добровільну участь у системі загальнообов'язкового пенсійного страхування громадян, які згідно із Законом “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування” не підлягають загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню;

- заінтересованість кожної працездатної особи у особистому матеріальному забезпеченні після виходу на пенсію;

- рівноправність застрахованих громадян стосовно одержання пенсійних виплат і виконання зобов'язань зі сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування;

- диференціація величин пенсій залежно від тривалості страхового стажу та розміру заробітної плати (доходу);

- солідарність і субсидування в солідарній системі;

- фінансування видатків на виплату пенсій, надання соціальних послуг за рахунок страхових внесків, бюджетних коштів і коштів цільових фондів;

- скерованість частки страхових внесків до Накопичувального фонду для оплати договорів страхування довічної пенсії та одноразової виплати залежно від розмірів накопичень застрахованої особи з урахуванням інвестиційного доходу;

— державні гарантії реалізації застрахованими особами своїх прав, передбачених Законом “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”;

— організації управління Пенсійним фондом на основі паритетності представників від застрахованих осіб, роботодавців та держави і на засадах гласності, прозорості та доступності його діяльності;

— обов’язковості фінансування за рахунок грошей Пенсійного фонду витрат, пов’язаних з виплатою пенсій і наданням соціальних послуг, в розмірах, передбачених Законом “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”;

— цільове та ефективне витрачання грошей загальнообов’язкового державного пенсійного страхування;

— відповідальність суб’єктів системи загальнообов’язкового державного пенсійного страхування за недотримання норм Закону “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”, а також за порушення або неналежне виконання покладених на них обов’язків.

Другий рівень пенсійної системи може бути запроваджено тільки за певних умов, які передбачаються Законом “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” [11; 12; 31].

Дворівнева загальнообов’язкова пенсійна система дасть можливість розподілити між двома її складовими ризики, пов’язані зі змінами в демографічній ситуації (до чого більш чутлива солідарна система) та з коливаннями в економіці і на ринку капіталів (що більше відчувається у накопичувальній системі).

Отже, створення в Україні у процесі пенсійної реформи дворівневої системи пенсійного страхування зумовлене об’єктивними соціально-економічними реаліями та тенденціями їх розвитку. Ефективність вирішення існуючих проблем у сфері пенсійного забезпечення шляхом дворівневої пенсійної системи підтверджується і світовим досвідом.

Успіх пенсійної реформи в цілому і важливої її складової — накопичувальної системи пенсійного забезпечення — вирішальною мірою залежить від ефективності управління пенсійними активами, зокрема:

а) інвестування; б) збереження; в) примноження.

Ефективність управління пенсійними активами визначається наявністю низки правових, економічних та організаційних передумов (табл. 2.1.).

Серед них:

а) реформа корпоративного управління;

б) реформа системи оподаткування;

в) земельна реформа.

Таблиця 2.1

Загальні передумови забезпечення ефективності управління пенсійними активами

Передумови забезпечення ефективного управління пенсійними активами			
Правові	Наявність законодавчих актів, що регулюють діяльність з управління активами	Законодавче встановлення неприбуткового статусу недержавного пенсійного фонду	Створення нормативно-правової бази, що регламентує діяльність з управління активами пенсійних фондів
Економічні	Наявність у роботодавців та працівників економічної мотивації для здійснення пенсійних внесків	Надходження в управління повної суми пенсійних внесків, доходів від операцій з пенсійними активами та пасивних доходів по пенсійних активах	Наявність у компанії з управління активами пенсійних фондів економічної мотивації щодо ефективного управління пенсійними активами
Організаційні	Створення та ліцензування компаній з управління активами	Наявність надійних та ефективних інструментів для інвестування пенсійних активів	Встановлення ефективного юриспруденційного нагляду за діяльністю компаній з управління активами з боку державних органів

Кожен з вищенаведених блоків розв'язує відповідне коло проблем пенсійного забезпечення:

1) корпоративний сектор забезпечує:

— надходження пенсійних внесків до пенсійної системи;

— випуск фінансових інструментів у вигляді акцій та корпоративних облігацій, що призначені для інвестування пенсійних активів;

2) податкова система повинна стимулювати роботодавців та працюючих фахівців до участі в загальнообов'язковому накопичувальному пенсійному страхуванні та забезпечувати повне поступлення до пенсійних фондів:

— пенсійних внесків;

— інвестиційних доходів, отриманих від операцій з пенсійними активами;

— пасивних доходів у пенсійних активах;

3) земельна реформа ціленапрявлена на створення нової ефективної сфери інвестування пенсійних активів шляхом:

— запровадження іпотеки;

— випуску в обіг іпотечних цінних паперів (облігацій) [3; 9].

Обов'язкова накопичувальна система виступає принципово новим елементом системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування не тільки для України, а й для багатьох держав світу, що впродовж останніх 20 років реорганізовували свої пенсійні системи.

Основною рисою зазначеної сукупності цієї системи є те, що в ній, на відміну від солідарної, не проходить термінової виплати пенсійних грошей, які надійшли у вигляді страхових внесків. Такі кошти скеровуються на формування реальних особистих накопичень застрахованих працівників. З ціллю збереження цих заощаджень забезпечується їх інвестування в інструменти грошового, фондового ринків, об'єкти нерухомості, банківські метали та інші активи, дозволені Законом України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування".

Відтак необхідно подати визначення поняття ”накопичувальна система загальнообов’язкового пенсійного страхування”: це, перш за все, система, що ґрунтується на засадах накопичення грошей застрахованих осіб у Накопичувальному фонді та фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій та одноразових виплат на умовах і в порядку, передбачених законом. Проте, у законі не вказано точної дати впровадження накопичувальної системи, а сформульовано лише необхідні умови, після реалізації котрих може бути прийнятий Закон про створення Накопичувального пенсійного фонду та запровадження перерахування страхових внесків до цієї системи [11; 10; 12; 23].

Перерахування страхових внесків, що здійснюють громадяни до Накопичувального фонду відбувається при одночасному підвищенні заробітної плати застрахованій особі, а також тільки після виконання відповідних умов:

а) економічного зростання держави впродовж 2-ох останніх років, а саме: якщо валовий внутрішній продукт поточного року зростав не менше ніж на 2 відсотки, порівнюючи з попереднім роком;

б) виконання пенсійних виплат громадянам у солідарній системі в розмірі, передбаченому частиною третьою статті 46 Конституції України;

в) збалансованості бюджету Пенсійного фонду відповідно до міжнародних стандартів бухгалтерського обліку;

г) створення інституційних компонентів функціонування накопичувальної системи пенсійного страхування, у тому числі:

— абсолютного впровадження системи персоніфікованого обліку та розробка системи автоматизованого звітування про стан накопичувальних пенсійних рахунків застрахованих осіб з урахуванням стану пенсійних активів;

— створення програмово-технічного комплексу для системи збирання страхових внесків до Накопичувального фонду, спільного з системою електронних банківських переказів;

- прийняття законодавчих актів, потрібних для функціонування накопичувальної системи пенсійного страхування;
- призначення всіх штатних членів ради Накопичувального фонду;
- проведення тендерів та підписання контрактів з компаніями з управління активами, зберігачем та аудитором Накопичувального фонду;
- отримання досвіду діяльності системи недержавного пенсійного забезпечення;
- відшкодування з державного бюджету втраченої частини страхових коштів у солідарній системі у зв'язку з перерахуванням частини страхових внесків до Накопичувального фонду.

Обов'язкова накопичувальна система в Україні від початку свого існування протягом 11 років функціонуватиме на засадах централізації, тобто індивідуальні пенсійні накопичення застрахованих осіб будуть сконцентровані в державному Накопичувальному фонді. А після закінчення даного періоду громадянам, що застраховані матимуть право залишити свої пенсійні накопичення у централізованому фонді або за власним бажанням направити їх до недержавних пенсійних фондів [11].

У рамках обов'язкової накопичувальної системи також буде введено передачу права власності на страхові внески, та отриманий від їх інвестування дохід безпосередньо спрямовуються застрахованим особам, а також забезпечене право на успадкування індивідуальних пенсійних накопичень.

2.2. Структура загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та принципи його функціонування

Важливою складовою системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування являється накопичувальна система. Сутнісний зміст якої виражається у наступному, частина обов'язкових внесків до пенсійної системи (загальний рівень пенсійних відрахувань залишиться незмінним)

нагромаджуватиметься у єдиному Накопичувальному фонді й обліковуватиметься на персональних накопичувальних пенсійних рахунках людей, які (та на користь котрих) сплачуватимуть такі внески. Ці накопиченні суми інвестуватимуться в економіку України з ціллю одержання інвестиційного прибутку і захисту їх від інфляційних процесів.

Управління пенсійними коштами проводитимуть компанії з управління активами, призначені на конкурсній основі (для них ця робота є професійною і буде ліцензуватися). Під час інвестування пенсійних активів компанії будуть діяти згідно з вимогами законів щодо напрямів інвестування, ринків, на яких можна буде здійснювати інвестиції, та вимог щодо диверсифікації (вкладання коштів у різні напрями) інвестиційних вкладень. Безпосередньо зберігати пенсійні активи буде банківська установа – зберігач, яка нестиме відповідальність за цільове використання цих активів.

Суми, що обліковуватимуться на персональних накопичувальних пенсійних рахунках громадян, будуть власністю застрахованих осіб, і вони зможуть скористатися ними з досягненням пенсійного віку (або у випадках, передбачених законом, раніше цього терміну, наприклад у разі інвалідності). Виплати з Накопичувального фонду проводитимуться додатково до виплат із солідарної системи.

Законом України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" поки-що не означено дату введення цієї системи, але вказуються умови, після реалізації яких є підґрунтя для підписання закону про створення Накопичувального фонду та запровадження перерахування страхових внесків до нього. Адже після прийняття згаданого закону набудуть чинності норми Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування", які стосуються функціонування Накопичувального фонду [11].

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13.07.2004 року № 479-р та з метою створення умов, передбачених пунктом 9 Прикінцевих положень Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" прийнято програму заходів з підготовки до запровадження

накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Цими заходами передбачено, зокрема, і розробку відповідних нормативно-правових актів, спрямованих на реалізацію положень зазначеного закону щодо накопичувальної пенсійної системи [23; 22; 15].

Накопичувальний фонд формується Пенсійним як цільовий позабюджетний фонд, який нагромаджує гроші застрахованих особистостей. Ці суми обліковуються на особових рахунках застрахованих осіб у персоніфікованій базі даних Пенсійного фонду з метою забезпечення додаткових пенсійних виплат за рахунок коштів Накопичувального фонду.

Адміністративне управління Накопичувальним фондом покладено на виконавчу дирекцію Пенсійного фонду. Управління пенсійними активами Накопичувального фонду здійснюватимуть компанії з управління активами. Рахунки Накопичувального фонду відкриватиме виконавча дирекція Пенсійного фонду в зберігачі.

Для вирішення проблем, пов'язаних з функціонуванням Накопичувального фонду, має бути скликана Рада Накопичувального фонду. До її складу входитимуть 14 спеціалістів, яких призначають на пропорційній основі Президент і Верховна Рада України та які виконуватимуть власні повноваження на громадських засадах [14; 12; 11; 21].

Згідно зі статтею 82 зазначеного закону до повноважень Ради Накопичувального фонду належать [11]:

1. За результатами тендера визначати та затверджувати компанію з управління активами, зберігача, аудитора Накопичувального фонду.

2. Конкретизація та затвердження умов проведення і технічного завдання тендера з відбору компаній щодо управління активами, зберігача, аудитора Накопичувального фонду.

3. Ухвалення рішення про доцільність застосування радника з інвестиційних питань, визначення порядку його залучення, затвердження його та умов договору з ним.

4. Щорічно заслуховувати та затверджувати звіт про результати діяльності компаній з управління активами, зберігача та радника з інвестиційних питань.

5. Узгодити та затвердити головні напрямки інвестиційної політики та нормативів інвестування коштів Накопичувального фонду і змін до них.

6. Ухвалення рішення про дострокове проведення тендерів для обрання компаній з управління активами і зберігача.

7. Узгодити та затвердити бюджет на технічне та матеріальне забезпечення роботи Ради Накопичувального фонду, розмір оплати послуг виконавчої дирекції Пенсійного фонду, що пов'язані з адміністративним управлінням Накопичувальним фондом, і відсоток відрахувань зі страхових внесків, що взаємозалежні з адміністративними видатками Накопичувального фонду.

8. Заслуховування звіту виконавчої дирекції Пенсійного фонду щодо адміністративного управління Накопичувальним фондом, подання рекомендацій і пропозицій правлінню Пенсійного фонду відносно вдосконалення управління Накопичувальним фондом.

9. Застосування відкладального вето щодо рішень, ухвалених суб'єктами накопичувальної системи пенсійного страхування з недотриманням законодавства про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, які потенційно можуть заподіяти шкоду застрахованим особам.

10. Затвердження регламенту Ради Накопичувального фонду.

11. Ухвалення розподілу обсягів пенсійних активів між компаніями з управління активами.

12. Подання Наглядовій раді пропозицій відносно вдосконалення функціонування системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

13. Заслуховування повідомлень органів державного нагляду та регулювання про результати перевірок стану виконання вимог законодавства у сфері загальнообов'язкового державного пенсійного страхування

суб'єктами накопичувальної системи пенсійного страхування та аудиторських звітів.

Крім того, Рада Накопичувального фонду виконує і вторинні повноваження, які відповідно до зазначеного закону віднесені до її відання.

Адміністративне управління Накопичувальним фондом виконують виконавчі органи Пенсійного фонду. Повноваження виконавчої дирекції Пенсійного фонду щодо адміністрування Накопичувального визначені частиною 3 Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування", а саме: здійснювати матеріально-технічне забезпечення роботи Ради Накопичувального фонду; опрацьовувати та подавати на затвердження Ради Накопичувального фонду проекти основних напрямів інвестиційної політики та нормативів інвестування коштів Накопичувального фонду у встановленому порядку; укладати за рішенням Ради Накопичувального фонду договори з радником з інвестиційних питань, компаніями з управління активами, зберігачем, аудитором (аудиторами) Накопичувального фонду; відкривати банківський рахунок в обраному зберігачі; забезпечувати ведення обліку та своєчасне внесення відомостей про застраховану особу і стан її пенсійних активів на накопичувальному пенсійному рахунку; присилати застрахованій людині не рідше одного разу на рік письмовий звіт щодо стану пенсійних активів, облікованих на її накопичувальному пенсійному рахунку; адресувати застрахованій особі письмове повідомлення про загальну суму грошей, облікованих на її накопичувальному пенсійному рахунку; письмово інформувати застрахованих осіб про умови і порядок одержання довічної пенсії або одноразової виплати за рахунок коштів Накопичувального фонду; надавати на вимогу застрахованої особи інформацію, отриману від Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України про дані, які використовують для розрахунку розміру довічної пенсії [11; 12].

Окрім цього виконавча дирекція Пенсійного фонду зобов'язана забезпечувати своєчасне та в повному обсязі перерахування грошей застрахованих осіб у сумі, облікованій на їхніх накопичувальних пенсійних

рахунках, для оплати договорів страхування довічних пенсій або одноразової виплати та ознайомлювати про це компанії з управління активами; давати розпорядження зберігачу стосовно оплати видатків, пов'язаних з адміністративним управлінням Накопичувальним фондом, винагороди раднику з інвестиційних питань, компаніям з управління активами та зберігачу [9].

Пенсійний фонд України та його структурні підрозділи несуть відповідальність за невиконання або неналежне здійснення ними обов'язків адміністративного управління Накопичувальним фондом.

Управління коштами Накопичувального фонду здійснюють не менш ніж три компанії з управління активами, яких відібрала Рада Накопичувального фонду за результатами тендера та з якими Пенсійний фонд підписав угоди.

Для управління грошима Накопичувального фонду можуть брати участь в конкурсі як українські, так і іноземні компанії з управління активами, котрі мають право брати участь у тендері, якщо вони створені та зареєстровані в країні, законодавством якої передбачено державний нагляд за діяльністю компаній з управління активами. Компанії з управління активами мають відповідати вимогам [15; 9], а саме:

1) не менше п'яти років має становити практика діяльності з управління активами на фінансових ринках України та світу, список яких визначається в технічному завданні тендера;

2) володіти одночасно в управлінні активи в сумі, розмір якої встановлюється в технічному завданні тендера;

3) підтримувати особистий капітал, який встановлюється законодавством України, величина суми має дорівнювати, еквівалентній 1 млн. євро за офіційним обмінним курсом Національного банку України на день подання заяви на отримання ліцензії;

4) керуватися правилами, які прописуються Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку щодо кваліфікаційного рівня та досвіду

роботи спеціалістів, які безпосередньо виконуватимуть функції, передбачені технічним завданням тендера.

Додатком до договору, укладеного з компанією з управління активами, мають бути основні напрями інвестиційної політики. Цей документ визначає зобов'язання компанії з управління активами щодо інвестування пенсійних активів з ціллю одержання максимального інвестиційного доходу.

Організація з управління активами несе відповідальність усіма рахунками і майном, що належать їй на праві власності, перед Пенсійним фондом за збитки, спричинені Пенсійному фонду, Накопичувальному фонду та застрахованим особам внаслідок невиконання або неналежного здійснення зазначеного закону та умов договору і забезпечує їх відшкодування в установленому законом порядку [11]. В даному випадку втрати не можуть відшкодовуватися за рахунок коштів Пенсійного фонду та Накопичувального фонду.

Відповідно зберігання грошей Накопичувального фонду, контроль за відповідністю розпоряджень компаній з управління активами основним напрямом інвестиційної політики та нормативам інвестування коштів Накопичувального фонду здійснює банк-зберігач.

Зберігачем може бути тільки один банк, який обирається за результатами тендера. Банк-зберігач має відповідати вимогам, визначеним статтею 99 зазначеного закону [11], а саме:

— мати ліцензію Національного банку України на виконання усіх видів банківських операцій і ліцензію Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку, яка надає право провадження фахової депозитарної практики зберігача цінних паперів;

— мати достатню величину регулятивного капіталу в сумі, еквівалентній не менше ніж 40 млн. євро за офіційним обмінним курсом Національного банку України;

— мати адміністративний штат, який би здійснював безпосереднє керівництво підрозділами з виконання депозитарної діяльності зберігача

цінних паперів, має фахову вищу освіту та досвід роботи в банківській чи фінансовій сфері не менше п'яти років;

— не фігурувати компанією з управління активами, пов'язаною особою компанії з управління активами та її причетних осіб;

— не бути кредитором органів Пенсійного фонду або компаній з управління активами, з якими зберігач підписав договір про зберігання пенсійних активів;

— не бути пов'язаною особою аудитора Накопичувального фонду та його пов'язаних осіб.

Процедура проведення тендера для обрання компанії з управління активами визначено у статті 93 зазначеного вище закону. Зберігач реалізує завдання виконавчої дирекції Пенсійного фонду відносно перерахування грошей Накопичувального до страхової організації, обраної застрахованою особою, для оплати договору страхування довічної пенсії або одноразової виплати, а також щодо перерахування коштів на оплату витрат, пов'язаних з адміністративним управлінням Накопичувальним фондом, виплати винагород раднику з інвестиційних питань, компаніям з управління активами, зберігачу, аудитору Накопичувального фонду [11; 12].

Варто зауважити, що зберігач несе відповідальність перед Пенсійним фондом і застрахованими особами за невиконання або неналежне виконання своїх обов'язків.

Радник з інвестиційних питань залучається за рішенням Ради Накопичувального фонду з ціллю надання консультацій під час опрацювання проектів основних напрямів інвестиційної політики Накопичувального фонду та умов проведення тендера для визначення компаній з управління активами [11; 31].

Порядок залучення радника з інвестиційних питань, затвердження кандидатури радника та умов договору з ним визначаються Радою Накопичувального фонду. Радник з інвестиційних питань збирає та аналізує інформацію щодо інвестиційних та економічних умов на національному та

зарубіжних ринках, які можуть вплинути на ефективність інвестування коштів Накопичувального фонду для поліпшення інвестиційної діяльності Накопичувального фонду. Також щомісячно аналізує роботу компаній з управління активами та зберігача і звітує перед Радою Накопичувального фонду. Радник управління усіма коштами і майном, що належать йому на праві власності, несе відповідальність за невиконання або неналежне виконання покладених на нього обов'язків відповідно до законодавства та укладеного з ним договору.

Для оцінки фінансового стану накопичувальної системи за рішенням Ради Накопичувального фонду залучається незалежний аудитор.

Аудитор Накопичувального фонду визначається за результатами тендера. Аудиторська перевірка проводиться за рахунок коштів Накопичувального фонду. У випадку якщо за аудиторським висновком інвестиційний дохід, одержаний в результаті інвестування грошей Накопичувального фонду, підтверджено неприйнятно низьким (від'ємне коливання перевищує 30 відсотків) відносно з ринковими даними інвестиційного доходу або з інвестиційними доходами недержавних пенсійних фондів, Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України за погодженням з Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку зобов'язана підняти питання перед Радою Накопичувального фонду про заміну компанії з управління активами [12; 22].

За бажанням та при необхідності органи державного регулювання та нагляду можуть призначати додаткову аудиторську перевірку діяльності суб'єктів солідарної та накопичувальної системи пенсійного страхування, фінансування якої відбувається за рахунок коштів відомства, що призначив перевірку. За невиконання або неналежне дотримання обов'язків аудитор несе відповідальність згідно із законом та укладеним договором.

Аудитор несе відповідальність перед Пенсійним фондом усіма коштами і майном, що належать йому на правах власності, за втрати, завдані Пенсійному фонду, Накопичувальному фонду та застрахованим особам

внаслідок невиконання або неналежного виконання Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” та умов договору, і гарантує їх відшкодування в установленому законом порядку.

Пенсійні виплати в обов’язковій накопичувальній системі виконують страхові компанії. Для цього, відповідно, застрахований працівник зобов’язаний підписати договір страхування довічної пенсії з обраною страховою організацією та не розривати цей договір протягом життя (як виняток — зміна страхової організації). Договір страхування довічної пенсії укладається між застрахованим працівником та страховою організацією після досягнення застрахованою особою загальновстановленого пенсійного віку [23; 11].

Для укладення договору страхування довічної пенсії застрахована особа приносить страховій організації за місяць до досягнення пенсійного віку заяву за формою, встановленою страховою організацією. Застрахована особа доводить до відома територіальний орган Пенсійного фонду про обрану нею страхову організацію та надає письмову заяву про перерахування грошей для оплати договору страхування довічної пенсії до цієї страхової організації. Територіальний орган Пенсійного фонду зобов’язаний не пізніше ніж через десять календарних днів із дня отримання такої заяви забезпечити перерахування грошей застрахованої особи в сумі, облікованій на її накопичувальному пенсійному рахунку, до обраної нею страхової організації [11; 16].

Страхова організація це юридичний представник, винятковим видом діяльності якого є страхування життя, в якого наявна відповідна ліцензія, видана в порядку, встановленому законодавством, та здійснює страхування і виплату довічних пенсій. Застрахованим особам надається право самостійно обирати або змінювати страхову організацію, яка здійснює виплату довічних пенсій.

Територіальному органі ПФУ надається право відмовити застрахованій особі в перерахуванні коштів страховій організації у таких випадках:

— якщо договір страхування довічної пенсії підписано з людиною, яка не має права на отримання довічної пенсії;

— якщо договір страхування довічної пенсії підписано зі страховою організацією, яка не відповідає вимогам, установленим для страхових організацій, які можуть здійснювати страхування і виплату довічних пенсій;

— якщо договір страхування довічної пенсії укладено з певними порушеннями;

— якщо територіальним органом ПФУ або застрахованою людиною вже укладено договір страхування довічної пенсії;

— якщо сума пенсійних активів, облікованих на накопичувальному пенсійному рахунку застрахованої людини, є недостатньою, тобто меншою від мінімальної суми коштів, потрібних для оплати договору страхування довічної пенсії.

При інших ситуаціях відмова в перерахуванні грошей для оплати договору страхування довічної пенсії не допускається. Відмова територіального органу Пенсійного фонду в перерахуванні грошей для оплати договору страхування довічної пенсії може бути оскаржена застрахованою людиною або відповідною страховою організацією до виконавчої дирекції Пенсійного фонду або в судовому порядку [20].

Система вибору та зміни страхових організацій, з котрими укладаються угоди страхування довічної пенсії, встановлює Кабінет Міністрів України. Страхування і виплата довічної пенсії відбуваються згідно із Законом України “Про страхування”. Розмір довічної пенсії розраховується страховою організацією відповідно, виходячи з цінності оплаченого договору страхування довічної пенсії, з урахуванням майбутнього інвестиційного доходу, забезпечуваного страховою організацією, видатків, пов’язаних з подальшим інвестуванням зазначених сум, та з урахуванням середньої для чоловіків і жінок величини тривалості життя. Виплата довічної пенсії здійснюється у терміни і в порядку, визначені договором страхування довічної пенсії [22].

Страхові організації, що виконують страхування і виплату довічної пенсії, створюють Централізований страховий фонд і забезпечують власну платоспроможність відповідно до закону про страхування. Страхові організації, які сплачують довічні пенсії за договорами страхування довічних пенсій, вартість яких була сплачена за рахунок коштів Накопичувального фонду, повинні розрахувати, утримати та перевести до бюджету податок з місячних сум цих пенсій у порядку, встановленому законами України про оподаткування.

Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України кожного місяця надсилає Пенсійному фонду інформацію про поточний фінансовий стан страхових організацій і показники діяльності страхових організацій, у тому числі дані, що використовуються для обчислення довічних пенсій. Страхова організація розголошує інформацію про показники вартості оплати договорів страхування всіх видів довічних пенсій, розрахункові величини довічних пенсій у різному пенсійному віці за такими договорами, рівні інвестиційного прибутку не пізніше ніж за десять днів до початку місяця, в якому вони набувають чинності, і використовує рівні інвестиційного доходу для всіх застрахованих особистостей, котрі мають бажання підписати договір страхування довічної пенсії упродовж відповідного місяця [23].

Вартість оплати договорів страхування довічних пенсій усіх видів не може бути більшою за обчислену Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України.

Територіальний орган Пенсійного фонду на вимогу застрахованої особи безкоштовно надсилає їй у письмовій формі інформацію про рівні інвестиційного доходу страхових організацій за попередні періоди.

Страховій організації забороняється вимагати від застрахованої особи довідку про стан її здоров'я, а відтак за невиконання або неналежне виконання умов договору страхування довічної пенсії відповідно до закону страхова організація несе відповідальність [26; 7].

2.3. Сутнісна характеристика накопичувальної складової у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування

Кошти Накопичувального фонду є власністю застрахованих осіб, які сплачували страхові внески до цього фонду та належать кожній застрахованій людині в частині, облікованій на її накопичувальному пенсійному рахунку.

Джерелами формування коштів Накопичувального фонду є [8; 11]:

По-перше, страхові внески застрахованих осіб, що скеровуються до Накопичувального фонду.

По-друге, інвестиційний дохід, що формується внаслідок розміщення та інвестування коштів Накопичувального фонду в порядку, що визначений законом.

По-третє, кошти від фінансових санкцій, які застосовуються згідно із Законом України “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування” та іншими законами до юридичних і фізичних осіб за порушення встановленого законодавством порядку нарахування, обчислення і сплати страхових внесків, що скеровуються до Накопичувального фонду, та витрачання коштів Накопичувального фонду, а також суми адміністративних стягнень, накладених відповідно до закону на посадових осіб і громадян за ці порушення.

Кошти Накопичувального фонду спрямовуються та витрачаються на (Додаток Е):

- інвестування з метою отримання доходу на прибуток застрахованих осіб;
- оплату договорів страхування довічних пенсій або видачу одноразових виплат;
- оплату послуг компаній з управління активами;
- оплату послуг виконавчої дирекції Пенсійного фонду, що пов'язані з адміністративним управлінням Накопичувальним фондом, у тому числі на

проведення тендерів, у порядку та розмірах, установлених Радою Накопичувального фонду;

- оплату послуг радника (радників) з інвестиційних питань;
- оплату послуг зберігача;
- оплату послуг із здійснення запланованої аудиторської перевірки.

Кошти Накопичувального фонду, обліковані на накопичувальному пенсійному рахунку застрахованої особи, є власністю застрахованої особи. У випадку смерті застрахованої людини до досягнення нею похилого віку належні їй пенсійні кошти, акумульовані в Накопичувальному фонді, переходять у спадок згідно з процедурою, яка визначена Цивільним кодексом України, якщо застрахована особа не зазначила осіб, які мають право на їх одержання. Облік надходжень і витрат Накопичувального фонду проводять територіальні органи Пенсійного фонду [49; 11].

Після прийняття закону про запровадження сплати страхових внесків до Накопичувального фонду потенційними платниками зазначених внесків можуть бути [11]:

1. Громадяни України, іноземці (якщо інше не встановлено міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України) та індивіди без громадянства, які трудяться на виробництвах, в закладах, компаніях, створених згідно із законодавством України, незалежно від форми власності, виду діяльності та господарювання, у філіях, представництвах, відділеннях та інших відокремлених підрозділах цих підприємств та організацій, в об'єднаннях громадян, у фізичних осіб — суб'єктів підприємницької діяльності — та інших осіб (у тому числі юридичних і фізичних осіб — суб'єктів підприємницької діяльності, які вибрали особливий спосіб оподаткування (фіксований податок, єдиний податок, фіксований сільськогосподарський податок, придбали спеціальний торговий патент)) на умовах трудового договору (контракту), або працюють на інших умовах, передбачених законодавством, або є працівниками на

зазначених підприємствах, в установах, організаціях чи у фізичних осіб за договорами цивільно-правового характеру.

2. Штатний працівник колективних та орендних підприємств, сільськогосподарських кооперативів і фермерських господарств, враховуючи тих спеціалістів, які користуються своєрідним способом оподаткування (фіксований податок, єдиний податок, фіксований сільськогосподарський податок, придбали спеціальний торговий патент).

3. Фізичні представники — суб'єкти підприємницької діяльності, у тому числі ті, які надали перевагу своєрідному способу оподаткування (фіксований податок, єдиний податок, фіксований сільськогосподарський податок, придбали спеціальний торговий патент), та члени сімей вказаних фізичних осіб, які приймають участь у здійсненні ними підприємницької діяльності.

4. Люди, які забезпечують роботою себе самостійно, а саме, займаються адвокатською, нотаріальною, творчою та іншою практикою, пов'язаною з одержанням прибутку безпосередньо з цієї роботи.

5. Громадяни України, які офіційно працюють за кордоном у дипломатичних представництвах, консульських установах України, філіях, представництвах, інших відокремлених підрозділах підприємств та організацій (у тому числі міжнародних), створених відповідно до законодавства України (якщо інше не встановлено міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України).

6. Громадяни України та особи без громадянства, які є працівниками в закордонних дипломатичних представництвах і консульських закладах іноземних країн, філіях, представництвах, інших відокремлених підрозділах іноземних підприємств та організацій, міжнародних організацій, що знаходяться на території України.

7. Фахівці, прийняті на виборні посади до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, профспілок,

політичних партій, які одержують зарплату (винагороду) за діяльність на виборній посаді.

8. Спеціалісти воєнізованих формувань, військові начальницького і рядового складу фельд'єгерської служби спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань зв'язку та інформатизації, гірничорятувальних частин незалежно від підпорядкування, а також особовий склад аварійно-рятувальної служби, створеної відповідно до законодавства на постійній основі.

9. Особи, які проходять альтернативну (невійськову) цивільну службу.

10. Громадяни, які проходять професійну підготовку, перепідготовку або підвищення кваліфікації з відривом від виробництва за направленням підприємств, установ, організацій.

11. Особи, які одержують допомогу у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю.

12. Громадяни, які приймають добровільну участь у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

Страхові внески до Накопичувального фонду нараховуються на усі суми колективного оподаткованого доходу (прибутку) застрахованих осіб, а для громадян, які приймають добровільну участь, — на суми, конкретизовані договором про добровільну участь, іншими словами на ті ж виплати і в такому ж порядку що й страхові внески до солідарної пенсійної системи [11; 12; 31].

Ухвалення закону щодо спрямування частки страхових внесків до Накопичувального фонду буде здійснено за певних умов. Розмір відрахувань до Накопичувального фонду не може переважати 7% суми заробітної плати, визначеної частиною першою статті 19 Закону України “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування”. Розмір внесків до Накопичувального фонду встановлює Верховна Рада України [11].

Інвестиційний дохід розраховується як різниця між сумою сукупного інвестиційного доходу, одержаного від інвестування пенсійних активів, і

сумою видатків, що стосуються адміністративного управління Накопичувальним фондом. Сукупний інвестиційний дохід створюється за рахунок прибутку, о держаного від інвестування пенсійних активів Накопичувального фонду, а також відсотків, які нараховуються на пенсійні активи, розміщені на банківських депозитах та доходу від інших видів інвестування. Алгоритм формування та визначення інвестиційного прибутку утворює Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку за погодженням з Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України та Міністерством фінансів України.

Пенсійні активи Накопичувального фонду складаються з активів у грошових коштах, у цінних паперах, інших активів, не заборонених законом. Переведення коштів Накопичувального фонду в інші активи проводиться у випадку необхідності інвестиційної допомоги окремим галузям вітчизняної економіки або розвитку її пріоритетних галузей. При цьому береться до уваги прибутковість і надійність інвестицій [11; 2].

Інвестування коштів за межами України здійснюватиметься тільки за рішенням Ради Накопичувального фонду за присутності згоди на це Ради національної безпеки і оборони України. Ризик у накопичувальній пенсійній системі основним чином позначається на рівень дивідендів інвестиційного капіталу.

Класичні підходи до зберігання та інвестування пенсійних активів, апробовані у міжнародній практиці, ґрунтуються на кількох ключових принципах, які розкриваються в основі національного законодавства з цих питань. Перш за все, такі інвестиції не мають бути пов'язані з надлишковим інвестиційним ризиком, а отже, не мають вкладатися в інструменти фондового та грошового ринків з надмірно високим інвестиційним доходом (такі інвестиції обтяжені надзвичайно високим ризиком повної або часткової втрати активів). А тому, за рахунок пенсійних активів не дозволяється реалізувати інвестиції у похідні цінні папери, цінні папери, що обертаються поза межами організованого ринку цінних паперів, векселі, цінні папери

інститутів спільного інвестування (акції та інвестиційні сертифікати інвестиційних фондів), у венчурні інвестиції (інвестиції, що ставлять на меті створення нових підприємств, як правило, на основі високих технологій (ноу-хау)). Ці інвестиції можуть прогнозувати доволі великі прибутки, але ймовірність повної або часткової втрати вкладених коштів є також дуже високою.

Вельми обмежено інвестування пенсійних активів у ринок нерухомості, оскільки під час таких операцій до ризиків зміни ринкової вартості об'єктів нерухомості додаються і ризики, пов'язані з фізичним станом цих об'єктів, правами власності на них (або наявності договорів їх довгострокової оренди), стихійних лих, ефективності їх технічного обслуговування тощо.

Не дозволено вкладати пенсійні активи у цінні папери, емітентами яких є зберігач Накопичувального фонду, компанії з управління активами, аудитор, особи, що надають консультаційні послуги, а також їх пов'язані особи. Заборонено безоплатне відчуження пенсійних активів, прямі операції купівлі-продажу з пов'язаними особами Накопичувального фонду та установами, залученими до управління цим фондом, а також операції купівлі-продажу або зміни пенсійних активів з обов'язковою умовою зворотного викупу. Подібні операції несуть у собі потенційну загрозу поступового "вимивання" ліквідних активів Накопичувального фонду, а отже, можуть бути використані для зловживань з цими коштами [11; 8].

Встановлено також суттєві операційні обмеження, згідно з якими пенсійні активи не можуть бути предметом застави або використовуватися для погашення зобов'язань третіх осіб (тобто не на оплату фінансових зобов'язань Накопичувального фонду).

Принципово серйозним підходом до інвестування пенсійних грошей, котрий використовується в усьому світі, є те, що зазначені інвестиції не ставлять собі на меті одержання надвисоких прибутків (надвисокі прибутки завжди пов'язані з високим ступенем інвестиційного ризику). Враховуючи довгострокову природу пенсійних активів, основоположним вектором

інвестиційної політики накопичувальних пенсійних програм є інвестування коштів у безпечні (а отже, помірковано дохідні, майже консервативні) інструменти, що гарантують у першу чергу захист пенсійних активів від інфляції та покриття адміністративних витрат і в останню чергу — одержання невеликого приросту цих коштів [9].

Іншим важливим принципом є диверсифікація (вкладення коштів у різні напрями) таких інвестицій, причому як за видами активів, так і за різними типами інструментів. Зокрема за видами активів передбачено інвестиції в інструменти грошового ринку (банківські депозити, ощадні сертифікати банків), у цінні папери та інші активи, не заборонені законодавством (наприклад монетарні (банківські) метали — золото, платина, срібло).

Диверсифікація інвестицій за різними типами фінансових інструментів полягає у тому, що встановлюються максимальні обмеження вкладення коштів у ті чи інші інструменти. Наприклад, в інструменти грошового ринку — банківські депозити та ощадні сертифікати — може бути вкладено не більше як 50 відсотків пенсійних активів, при цьому не більше як 10 відсотків у зобов'язання одного банку. Аналогічні обмеження існують для інвестицій у боргові цінні папери (державні та муніципальні облігації, корпоративні облігації — облігації підприємств), акції українських емітентів (підприємств та організацій) тощо [10].

Враховуючи, що дохідність (ефективність) інвестицій на внутрішньому ринку змінюється, що здатність вітчизняної економіки ефективно освоїти інвестиційні ресурси, запропоновані Накопичувальним фондом і недержавними пенсійними фондами, може виявитись обмеженою, законодавством передбачена також диверсифікація пенсійних інвестицій між національним і міжнародними ринками капіталів.

Для цього існуватиме можливість вкладати пенсійні кошти в іноземні інструменти фондового ринку — державні й корпоративні облігації та акції іноземних емітентів. При цьому існують вимоги щодо максимального обсягу

інвестицій у державні боргові зобов'язання однієї держави, а також обмеження щодо організованих ринків, де такі інвестиції можуть здійснюватись, — це лише Нью-Йоркська, Лондонська, Токійська, Франкфуртська фондові біржі та торгово-інформаційна система “НАСДАК” (NASDAQ). На міжнародних ринках капіталу можна купувати лише облігації тих емітентів, чий інвестиційний рейтинг не нижчий класу А за шкалою, встановленою рейтинговими агентствами “Стандарт ендПурс” (StandartandPoor's), “Мудіс” (Moody's) або “Фітч” (Fitch) [30].

Диверсифікація пенсійних активів дає змогу забезпечити одержання порівняно стабільного рівня інвестиційного доходу, адже в межах певного часового відрізка зниження дохідності інвестицій в одні інструменти фінансового ринку компенсується ростом дохідності інвестицій в інші інструменти.

Ще одним принципом є те, що пенсійні активи відокремлюються від будь-яких інших коштів (зберігаються відокремлено у банку-зберігачі), а функції з обслуговування цих коштів розподіляються не менше як між трьома компаніями з управління активами. За таких умов адміністративне обслуговування Накопичувального фонду здійснюватиме окрема установа. Таке відокремлення пенсійних активів та інституціональний розподіл функціональних обов'язків з обслуговування пенсійних накопичень дає змогу забезпечити прозорість і контрольованість системи, а також унеможлиблює одноосібний доступ і розпорядження пенсійними коштами, що забезпечує їх захист від зловживань [11].

Законом установлені напрями інвестування коштів Накопичувального фонду та граничні межі інвестування в ті чи інші напрями. У корпоративні облігації, емітовані резидентами України, допускається інвестувати не більше ніж 20%, а в акції українських емітентів — не більше як 40% загальної вартості коштів Накопичувального фонду.

Відомості про стан пенсійних активів і роботу Накопичувального фонду піддається обов'язковому оприлюдненню в засобах масової

інформації (у тому числі електронних) у місячний строк після завершення звітного періоду. Таку інформацію та звітність по даних позиціях щорічно опрацьовує та надає виконавча дирекція Пенсійного фонду [9]. Масштаб інформації про функціонування Пенсійного фонду та порядок надання звітності до Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України визначає сама Комісія.

Застраховані громадяни мають право безкоштовне одержання від виконавчої дирекції Пенсійного фонду інформацію про стан своїх пенсійних активів. Письмовий звіт про становище пенсійних накопичень містить визначення чистої цінності пенсійних активів, щомісячні надходження страхових внесків і річного інвестиційного доходу.

Інформація про стан пенсійних активів застрахованого громадянина, облікованих на накопичувальному пенсійному рахунку, є конфіденційною. Нагляд, контроль і нормативне регулювання є одними з головних форм державного керівництва сферою загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

Контроль як правова форма державного керівництва означає встановлення компетентними органами ступеня відповідності результатів діяльності суб'єктів загальнообов'язкового державного пенсійного страхування встановленим законодавством правилам, нормам і нормативам, а також виявлення порушень у діяльності цих суб'єктів, застосування заходів щодо їх усунення, у тому числі правових санкцій.

Нормативне регулювання означає встановлення компетентними державними органами правил поведінки для суб'єктів загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Це стосується визначення статусу суб'єктів пенсійного страхування, порядку їх участі у системі, розгляду спорів, механізму захисту прав і законних інтересів.

Світова практика представляє два основні методи державного нагляду у сфері пенсійного страхування: метод реагування на порушення встановлених законодавством правил функціонування суб'єктів

загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та метод запобігання імовірним порушенням зазначених правил і їх застереження.

У ситуації де використовується перший метод держнагляду то уповноважені державні органи реагують тільки на випадки погіршення функціонування окремих осіб — суб'єктів системи.

Під час вживання другого методу — запобігання й попередження уповноваженні державні органи наглядають за діяльністю кожного суб'єкта системи, повсякчас збираючи та аналізуючи їхні звіти й інформацію, що надходить з цих джерел. Одним з найпоширеніших методів накопичення інформації є здійснення планових, позапланових перевірок і перевірок на місцях [23].

Зазначені методи нагляду застосовують залежно від рівня розвитку системи пенсійного страхування, її стану і досвіду функціонування, рівня кадрової професійності та розвитку інфраструктури уповноважених державних органів. Охарактеризовані методи не можуть бути змішані внаслідок принципово відмінних вимог до їх організації та запровадження, у тому числі стосовно обсягів необхідної інформації, повноважень органів державної влади, зокрема щодо застосування санкцій, тощо.

Підбір методів державного нагляду відбувається ще з урахуванням цілей запровадження державного регулювання та нагляду у сфері загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

Ціллю державного нагляду у галузі пенсійного страхування виступає [11]:

- проведення єдиної та результативної державної політики у цій сфері;
- забезпечення реалізації прав громадян на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування;
- створення умов для результативного функціонування та розвитку системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;

— сприяти дотримання суб'єктами системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування вимог законів, інших нормативно-правових актів, що налагоджують стосунки у сфері загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;

— пристосування системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування до міжнародних стандартів.

Державне регулювання і нагляд у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування проходить через уповноважені державні органи.

З існуючих двох підходів до організації державного регулювання: розподіл функцій державного регулювання між кількома уповноваженими державними органами та утворення єдиного регулятивного органу, який здійснює всі функції державного регулювання і нагляду в системі, — закріплено перший [8; 11].

Зокрема центральний орган виконавчої влади у сфері праці та соціальної політики і його територіальні органи здійснюють нагляд за дотриманням норм Закону України “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування” щодо призначення (перерахунку) і виплати пенсій у солідарній системі та щодо взаємодії Пенсійного фонду з фондами соціального страхування.

Повноваження щодо здійснення цього контролю закріплені в п. 4 Положення по Міністерство праці та соціальної політики України, затвердженого Указом Президента України від 30 серпня 2000 р. № 1035 (з наступними змінами).

Порядок виконання нагляду за додержанням вимог законодавства під час призначення (перерахунку) та виплати пенсій органами Пенсійного фонду затверджено наказом Міністерства праці та соціальної політики України і Пенсійного фонду від 4 липня 2002 р. № 308/54 та зареєстровано у Міністерстві юстиції України 23 липня 2002 р. за № 601/6889.

Нагляд здійснюють:

— центральний орган виконавчої влади у сфері фінансів і його територіальні органи та Рахункова палата — стосовно цільового витрачання коштів;

— Національний банк України і Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку — за діяльністю зберігача й уповноваженого банку (ВАТ “Державний ощадний банк України”).

Виділяють декілька різновидів органів, уповноважених здійснювати нагляд за діяльністю суб’єктів системи накопичувального пенсійного забезпечення [11].

Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України слідкує за дотримання норм Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” суб’єктами накопичувальної системи пенсійного страхування. В період проведення нагляду в накопичувальній системі пенсійного страхування Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України:

а) забезпечує розробку та координацію єдиної державної політики щодо функціонування накопичувальної системи пенсійного страхування;

б) виконує систематичний контроль за додержанням законодавства в накопичувальній системі пенсійного страхування, за правдивістю інформації, що надається та оприлюднюється суб’єктами цієї системи;

в) забезпечує захист прав застрахованих громадян, які виплачують страхові внески до Накопичувального фонду, шляхом застосування в межах своїх повноважень заходів впливу, з метою запобігання і припинення порушень законодавства в накопичувальній системі пенсійного страхування;

г) підсумовує діяльність використання законодавства в накопичувальній системі пенсійного страхування, розробляє та вносить пропозиції щодо його вдосконалення;

д) опрацьовує і затверджує нормативно-правові акти, обов’язкові до виконання, з питань, що належать до її компетенції, та контролює їх виконання;

е) встановлює систему розкриття інформації та написання звітності учасниками ринків фінансових послуг — суб'єктами накопичувальної системи пенсійного страхування;

є) щомісяця адресує Пенсійному фонду відомості стосовно показників функціонування страхових організацій, у тому числі даних, що використовуються при розрахунку довічних пенсій;

ж) визначає форму та обсяг відомостей про роботу суб'єктів накопичувальної системи пенсійного страхування, що піддається офіційному оприлюдненню, та встановлює періодичність такого оприлюднення;

з) реалізує інші функції, передбачені Законом “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування” та законодавством про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг.

Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку стежить за діями компаній з управління активами в секторі управління пенсійними активами, радника з інвестиційних питань [22].

Національний банк України і Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку проводять державне регулювання та нагляд за діяльністю зберігача [19].

Повноваження органів нагляду у сфері загальнообов'язкового державного пенсійного страхування визначено як у Законі України “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування”, так і в інших спеціальних актах законодавства [11].

Закон передбачає відповідний інструментарій для реалізації повноважень органів державного регулювання та нагляду. До них, зокрема, належать видання цими органами рішень, обов'язкових для виконання суб'єктами системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, встановлення термінів для усунення порушень, повноваження на скасування незаконних рішень, скликання засідання правління Пенсійного фонду або Ради Накопичувального фонду, призначення додаткової

аудиторської перевірки діяльності суб'єктів солідарної та накопичувальної системи пенсійного страхування.

Прийняті рішення органів державного регулювання та нагляду є обов'язковими для реалізації Пенсійним фондом, компаніями з управління активами, уповноваженим банком, зберігачем, страховими організаціями, але при умові якщо такі рішення ухвалено в межах повноважень цих органів, що передбачені законодавством. Дії органів державного регулювання та нагляду можуть бути опротестовані в судовому порядку [15].

У випадку якщо суб'єктом солідарної системи або накопичувальної системи пенсійного страхування ухвалено рішення з відповідним порушенням законодавства про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування або даний суб'єкт допускає не виконання вимог законодавства, органи державного регулювання та нагляду акцентують про допущені порушення і визначають строк для їх виправлення. Якщо впродовж цього терміну суб'єкт не усуне порушення, незаконне рішення ліквідується органами державного регулювання та нагляду з черговою компенсацією втрат за рахунок цього суб'єкта [15].

За бажанням органів державного регулювання та нагляду може плануватися додаткова аудиторська перевірка діяльності суб'єктів солідарної системи та накопичувальної системи пенсійного страхування, оплата якої проходить за рахунок коштів органу, що призначив перевірку.

Представники солідарної та накопичувальної системи пенсійного страхування зобов'язані присилати посадовим особам органів державного регулювання та нагляду всю документацію та інформацію, що необхідна для здійснювання ними функцій державного регулювання та нагляду [11].

Висновки до другого розділу

1. Багаторівнева пенсійна система – це напрям до послідовного збільшення співвідношення між середнім розміром пенсії і заробітної плати.

Вона покликана позбутися чинників соціальної несправедливості та перерозподілу коштів Пенсійного фонду на вигоду пільгових категорій. Крім того, впродовж певного часу пенсійна система постане сильним началом довготривалих інвестицій у економіку держави. Це, своєю чергою помагатиме збільшенню зайнятості, збільшенню прибутків громадян і зміцненню фінансової бази пенсійної системи.

2. Загальнообов'язкове державне пенсійне страхування як складова єдиної системи обов'язкового соціального страхування, що забезпечує захист від соціальних ризиків, пов'язаних з повною або частковою втратою працездатності та джерел існування в старості, в разі настання інвалідності, у зв'язку із втратою годувальника.

3. Накопичувальна система загальнообов'язкового пенсійного страхування ґрунтується на основах акумуляції грошей застрахованих громадян у Накопичувальному фонді (Додаток Д) та фінансування розходів на оплату договорів страхування довічних пенсій та одноразових виплат на умовах і в порядку, передбаченому Законом України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування".

4. Накопичувальний пенсійний фонд створюється ПФ України як цільовий позабюджетний фонд, котрий нагромаджує страхові внески застрахованих громадян, що обліковуються на накопичувальних пенсійних рахунках та інвестуються з ціллю одержання інвестиційного доходу на прибуток застрахованих громадян, пенсійні кошти котрих використовуються для погашення договорів страхування довічних пенсій або одноразових виплат застрахованим особам, або членам їхніх сімей чи спадкоємцям.

5. Фінанси Накопичувального фонду повинні використовуватися виключно на цілі, визначені Законом України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування": інвестування з метою отримання доходів; оплату послуг; інше використання заборонено.

РОЗДІЛ 3

**УМОВИ ТА ЕТАПИ ЕФЕКТИВНОГО РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ
ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО
СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ**

3.1. Передумови створення Накопичувального пенсійного фонду.

Пенсійне забезпечення в Україні — державна система і основна складова системи соціального захисту мешканців. Міністерство праці та соціальної політики України є провідним компонентом у системі центральних органів виконавчої влади із забезпечення реалізації державної політики у сфері пенсійного забезпечення. Управління грошовими ресурсами пенсійного забезпечення реалізує Пенсійний фонд України. Йому також доручено виконання функцій з призначення (перерахунку) пенсій. Оборот грошей у пенсійній системі проходить через банківські заклади та відділення зв'язку. Дана система охоплює всіх громадян похилого віку, що є вже непрацездатними, інвалідів, осіб, які втратили годувальника, виплати котрим проводяться у формі пенсій, надбавок та підвищень до пенсій, компенсаційних виплат, додаткових пенсій [8; 15]. Фінанси на реалізацію Державної пенсійної програми створюються за рахунок поступлень від:

- обов'язкових внесків підприємств, установ, організацій;
- обов'язкових внесків громадян;
- коштів Державного бюджету та фондів соціального страхування;
- інших надходжень.

Пенсійна система доповнюється системою пільг, компенсацій, гарантій, програмою житлових субсидій та іншими видами державної соціальної допомоги громадянам похилого віку, інвалідам, сім'ям з дітьми тощо.

Впродовж останнього періоду часу в Україні спостерігається незначне економічне зростання, яке позитивно вплинуло на пенсійне забезпечення громадян, підвищення їх добробуту. Зміни на ринку праці, наслідком яких є щорічне збільшення заробітної плати та відрахувань до фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, сприяли підвищенню пенсійних виплат. Важливу роль відіграли також спільні дії законодавчої та виконавчої влади щодо виконання завдань, викладених у Посланні Президента України до Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України “Про основні напрями реформування системи пенсійного забезпечення населення України” [42].

Новим і принципово важливим кроком у реформуванні пенсійної системи є забезпечення безпосередньої участі застрахованої особи у формуванні майбутньої пенсії. Встановлена Законом нова формула обчислення пенсій передбачає поступове розширення періоду врахування заробітку при визначенні їх розмірів та зарахування до страхового стажу лише тих періодів трудової діяльності, за які сплачено страхові внески до Пенсійного фонду. Розмір пенсії конкретній особі визначається диференційовано, з урахуванням стажу роботи і заробітку, при цьому буде знято обмеження пенсії максимальним розміром. Уряд забезпечуватиме щорічне проведення індексацій пенсійних виплат, а також їх підвищення з урахуванням темпів зростання середньої заробітної плати в Україні.

Значна частина працюючих громадян країни вже отримала свідоцтво застрахованої особи в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування та продовжує отримувати повідомлення про суми внесків, які надійшли до Пенсійного фонду. Поряд з широкою інформаційно-роз'яснювальною роботою, що ведеться у цьому напрямку, це сприятиме подальшій легалізації заробітної плати, яка є основою для нарахування внесків на пенсійне страхування, а відтак і збільшенню надходження коштів для підвищення розмірів виплачуваних пенсій.

На відміну від багатьох інших держав з перехідною економікою, в яких здійснювалась пенсійна реформа, в Україні було прийняте справедливе рішення щодо вирівнювання прав сьогоденних та майбутніх пенсіонерів, аби надати можливість перерахувати пенсії за новою формулою і нинішнім особам похилого віку. Водночас державою гарантується, що кожна пенсія після перерахунку не зменшиться, і будуть збережені всі пільги при обчисленні стажу роботи, передбачені раніше діючим законодавством. При цьому Верховною Радою України і Урядом не застосовано непопулярних заходів, які мали місце в інших країнах, зокрема, щодо підвищення віку виходу на пенсію, дуже значного збільшення величини стажу, необхідного для одержання права на призначення пенсії, відміну окремих пенсійних програм.

Про позитивні процеси, які розпочалися в сфері пенсійного забезпечення після перерахунків пенсій за новим пенсійним Законом, свідчать зміни в розподілі регіонів у співвідношенні середньої пенсії до прожиткового мінімуму для непрацездатних громадян. Урядом здійснюються заходи відносно створення умов для результативного функціонування системи державного пенсійного забезпечення, що є одним з важливих чинників покращення пенсійного забезпечення осіб та прискорення соціально-економічного розвитку країни [16].

Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг розроблено та зареєстровано в Міністерстві юстиції біля десятка нормативно-правових актів, що регламентують порядок створення та діяльності державного Накопичувального фонду, відповідно до вимог нового пенсійного законодавства [11].

Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку прийняті нормативно-правові акти, що визначають додаткові обов'язки та відповідні обмеження діяльності компаній з керування активами, інститутів спільного інвестування та осіб, що виконуватимуть управління пенсійними коштами; внесені відповідні зміни до Ліцензійних умов провадження професійної

практики на ринку цінних паперів у частині, що встановлює вимоги до осіб, котрі здійснюватимуть управління активами пенсійних фондів, вимоги до їхнього статутного фонду та особистого капіталу [8].

Розроблено проект заходів щодо запровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та створено відповідно до доручення Верховної Ради України законопроект щодо пенсійного забезпечення громадян, які трудяться на робочому місці з особливо шкідливими і винятково важкими умовами праці, зайнятість в яких повний робочий день надає право на пенсію за віком на пільгових умовах, або на посадах, які дають право на пенсію за вислугу років.

Виходячи з необхідності внесення коректив у проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи здійснюються заходи щодо забезпечення населення конкретною інформацією стосовно змісту основних положень пенсійної реформи. З цією метою створена “гаряча” багатоканальна телефонна лінія, започатковано відповідну рубрику на Інтернет-сторінці з пенсійної реформи, постійно виготовляються та розповсюджуються друковані інформаційні матеріали, здійснюється випуск телевізійних та радіо програм, проводяться “круглі” столи за участю представників соціальних партнерів, профільного Комітету Верховної Ради України та засобів масової інформації.

3.2. Різновиди та особливості запровадження пенсійних виплат із накопичувальної складової системи державного пенсійного страхування

Завдяки грошей Накопичувального фонду, що обліковуються на накопичувальних пенсійних рахунках, практикують наступні види виплат [9]:

1. Довічні пенсії (Додаток Ж):
— довічна пенсія з визначеним періодом;

— довічна обумовлена пенсія;

— довічна пенсія подружжя

2. Одноразова виплата.

Слід у даному розділі розглянути набуття громадянами права на пенсійні виплати та умови їх призначення. Так, зокрема, у статті 54 Закону "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" розкрито, що права на пенсійні виплати за рахунок коштів Накопичувального фонду, застрахована особа набуває з досягненням нею загальновстановленого пенсійного віку: жінки і чоловіки — 60 років [11].

Розміри виплат людям похилого віку страхова компанія розраховує актуарно, а саме, виходячи з ціни оплаченого договору страхування довічної пенсії, із врахуванням майбутнього інвестиційного прибутку, забезпечуваного страховою організацією, видатків, пов'язаних з подальшим інвестуванням зазначених сум, та з урахуванням середньої для чоловіків і жінок величини тривалості життя [11].

Отож, слід детальніше у даному параграфі розглянути основні види пенсійних виплат, які проводяться завдяки Накопичувальному пенсійному фондові.

Довічна пенсія з установленим періодом, під якою розуміється щомісячна виплата, котра здійснюється впродовж життя пристарілого, але не менше ніж десять років з дня її призначення. У випадку смерті пристарілого право на одержання зазначеної пенсії мають спадкоємці, які вказані в угоді страхування довічної пенсії або визначені відповідно до Цивільного кодексу України.

Довічна обумовлена пенсія, щомісячна виплата, яка відбувається впродовж життя пенсіонера. А у випадку якщо загальна сума довічної обумовленої пенсії, виплачена особі пенсійного віку на момент смерті, є меншою, ніж сума вартості договору страхування довічної пенсії на час його укладення, то відмінність грошей між зазначеними сумами виплачується

спадкоємцям, вказаним у договорі страхування довічної пенсії або визначеним відповідно до Цивільного кодексу України.

Довічна пенсія подружжя — щомісячна виплата, яка проводиться впродовж проживання особи похилого віку, а після його смерті — довічно його чоловіку (дружині), який (яка) досягли пенсійного віку, передбаченого Законом.

Страхування та виплата довічної пенсії відбувається узгоджено із Законом України “Про страхування” страховою організацією, вибраною застрахованим громадянином. Та проводиться у строки і в порядку, визначеними договором страхування довічної пенсії. Страхові організації, що виконують страхування і виплату довічної пенсії, передбаченої Законом України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”, зобов’язані створити Централізований страховий фонд та забезпечити свою платоспроможність згідно із законом про страхування [11].

Пенсійні кошти, що виплачуються застрахованим особам за рахунок грошей Накопичувального фонду, піддаються оподаткуванню відповідно до законів України про оподаткування. Також варто зауважити, що страхові організації, які сплачують довічні пенсії за договорами страхування довічних пенсій, вартість яких була сплачена за рахунок коштів Накопичувального фонду, повинні розрахувати, утримати та перерахувати до бюджету податок з місячних сум цих пенсій у порядку, встановленому законами України про оподаткування.

Для укладення договору страхування довічної пенсії застрахована людина приносить страховій організації за місяць до досягнення пенсійного віку заяву за формою, встановленою відповідною страховою організацією. Окрім цього громадянин повідомляє територіальний орган Пенсійного фонду про обрану ним страхову організацію та подає письмову заяву про перерахування відповідної суми для оплати договору страхування довічної пенсії до цієї оргструктури [9].

Територіальний орган Пенсійного фонду зобов'язаний не пізніше ніж через десять календарних днів з моменту отримання такої заяви забезпечити перерахування коштів суб'єктові страхування в сумі, облікованій на його накопичувальному пенсійному рахунку, до обраної ним страхової організації. У випадку неподання особистістю такої заяви впродовж місяця з дня досягнення нею пенсійного віку територіальний орган Пенсійного фонду зобов'язаний встановити причини затримання заяви та запропонувати застрахованій особистості підписати договір страхування довічної пенсії.

Якщо ж застрахована особа відмовляється від укладення цього договору, окрім ситуації відмови у зв'язку з виявленням бажання працювати і отримувати пенсію за віком у більш пізньому терміні, територіальний орган Пенсійного фонду самостійно укладає угоду страхування довічної пенсії з визначеним періодом на користь цього громадянина та перечислює страховій організації кошти в сумі, облікованій на її накопичувальному пенсійному рахунку. При цьому ціна погашення договору страхування довічної пенсії з вказаним періодом не повинна переважати середню вартість оплати договорів страхування довічної пенсії цього виду для одиниць належного пенсійного віку. Така середня вартість оплати договору страхування довічної пенсії визначається виходячи з останньої інформації про вартість оплати договорів страхування довічних пенсій. Водночас Виконавчі органи Пенсійного фонду мають право перевіряти коректність укладення договору страхування довічної пенсії та його відповідність вимогам цього Закону та іншим нормативно-правовим актам [12].

Територіальному органу Пенсійного фонду надається право відмовити громадянину в перерахуванні коштів страховій організації у випадках:

- якщо договір страхування довічної пенсії підписано з особистістю, яка не має права на одержання довічної пенсії;
- якщо договір страхування довічної пенсії підписано із страховою компанією, яка не відповідає вимогам, установленим Законом для страхових

організацій, що можуть виконувати страхування і виплату довічних пенсій, передбачених чинним законодавством;

— якщо договір страхування довічної пенсії складено з неточностями або суперечить вимогам Закону та іншим нормативно-правовим актам;

— якщо територіальним органом Пенсійного фонду або застрахованою людиною вже підписано угоду страхування довічної пенсії;

— якщо сума пенсійних грошей, облікованих на накопичувальному пенсійному рахунку суб'єкта, є меншою від мінімальної суми коштів, потрібних для оплати договору страхування довічної пенсії.

За будь-яких інших обставин відмова в перерахуванні грошей для оплати договору страхування довічної пенсії не допускається. Якщо має місце відмова в перерахуванні коштів для оплати договору страхування довічної пенсії, то територіальний орган Пенсійного фонду в письмовій формі ознайомлює застраховану особу та відповідну страхову організацію.

Відмова територіального органу Пенсійного фонду в перерахуванні грошей для погашення договору страхування довічної пенсії може бути оскаржена застрахованою особистістю або певною страховою організацією до виконавчої дирекції Пенсійного фонду або в судовому порядку. У випадку безпричинної відмовки в переведенні коштів для оплати договору страхування довічної пенсії територіальний орган Пенсійного фонду несе відповідальність згідно із законом.

Дані про підписання договору страхування довічної пенсії, про перерахування коштів для оплати цього договору заносяться до системи персоніфікованого обліку. Система відбору та зміни страхових організацій, з котрими складаються договори страхування довічної пенсії, установлюється Кабінетом Міністрів України.

У випадку якщо угода страхування довічної пенсії не підписано внаслідок смерті застрахованої особи чи визнання її безвісно відсутньою або оголошення померлою, територіальний орган Пенсійного фонду вживає заходів щодо виплати спадкоємцям належних застрахованій особі коштів

відповідно до вимог Закону. У тих ситуаціях, коли територіальним органом Пенсійного фонду не встановлено причини неподання застрахованим громадянином заяви про укладення договору страхування довічної пенсії, кошти, що належать цій особі, обліковуються на її накопичувальному пенсійному рахунку на загальних підставах.

Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України щомісяця повинна надавати Пенсійному фонду відомості про вартість оплати договорів страхування довічних пенсій усіх видів та розрахункові розміри довічних пенсій у різному пенсійному віці за такими договорами, рівні інвестиційного доходу, що застосовуються для розрахунку довічних пенсій, і поточний фінансовий стан страхових організацій [11; 31].

Водночас страхова організація повинна оприлюднювати показники вартості оплати договорів страхування всіх видів довічних пенсій, розрахункові розміри довічних пенсій у різному пенсійному віці за такими договорами, рівні інвестиційного доходу не пізніше ніж за десять днів до початку місяця, в якому вони набирають чинності, і використовувати рівні інвестиційного доходу для всіх застрахованих суб'єктів, які мають намір підписати угоду страхування довічної пенсії впродовж відповідного місяця. Вартість оплати договорів страхування довічних пенсій усіх видів не може бути більшою за обчислену Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України.

Територіальний орган Пенсійного фонду на вимогу громадянина безоплатно надає йому письмову відомість щодо пенсійних активів, облікованих на його накопичувальному пенсійному рахунку, показників вартості оплати договорів страхування всіх видів довічних пенсій, розрахункових розмірів довічних пенсій у різному пенсійному віці за такими договорами, рівнів інвестиційного доходу страхових організацій за попередні періоди.

Особа, яка застрахована має право вільного вибору одного з видів зазначених вище довічних пенсій. Обраний громадянином вид страховки

зазначається в договорі страхування довічної пенсії. У договорі страхування довічної пенсії також неодмінно вказується рівень інвестиційного доходу, який застосовується для розрахунку обраної довічної пенсії. Страхова організація розраховує розмір виплат за три робочих дні з моменту отримання коштів на оплату договору страхування довічної пенсії. Страховій організації забороняється домагатися від застрахованої особи медичну довідку про стан її здоров'я. Дострокове припинення дії договору страхування довічної пенсії за бажанням сторін забороняється [11; 12].

Окрім зазначених виплат громадяни (застраховані особи) мають право на отримання одноразової пенсійної виплати у разі, якщо сума коштів, акумульованих у Накопичувальному фонді, на момент досягнення пенсійного віку індивідом (а в разі його смерті — члени його сім'ї чи спадкоємці), не досягає мінімальної суми коштів, необхідної для оплати довічної пенсії. Розмір мінімальної суми коштів, яка може виплачуватись одноразово, визначає Державна комісія з регулювання ринку фінансових послуг України. Також, одноразові пенсійні виплати виконують у разі виїзду застрахованої особи за кордон на постійне місце проживання.

Одноразову виплату здійснюють, крім того, у випадку визнання застрахованої особи інвалідом I або II групи за умови, що коштів вистачає для оплати договору страхування довічної пенсії. За вибором застрахованої особи, визнаної інвалідом I або II групи, замість одержання одноразової допомоги гроші у Накопичувальному фонді можна застосувати для оплати договору страхування довічної пенсії після досягнення суб'єктом пенсійного віку, передбаченого статтею 26 цитованого Закону, при умові необхідної та достатності суми коштів для оплати договору страхування довічної пенсії.

Пенсійні активи, які належать застрахованому інвалідові III групи, утримуються в Накопичувальному фонді, а після досягнення ним пенсійного віку, перераховуються на оплату договору страхування довічної пенсії, а в разі дефіциту суми коштів для оплати такого договору спрямовуються на отримання одноразової виплати [11].

У випадку смерті застрахованої особи, що досягла пенсійного віку, належні їй пенсійні активи успадковуються в порядку, визначеному Цивільним кодексом України, якщо застрахована особа не означила відповідних осіб, яким надається право на їх одержання. Крім того, людина, що є застрахованою може у будь-який момент часу вказати конкретних осіб, які мають право на отримання коштів у сумі, облікованій на її накопичувальному пенсійному рахунку, в разі її смерті, та конкретизувати, в яких частках повинні бути розподілені між ними спадок [11; 31].

Слід зазначити, що громадяни котрі підлягають під успадкування пенсійних рахунків у сумі, облікованій на накопичувальному пенсійному рахунку померлої особи, і ще не досягли пенсійного віку, можуть подати заяву про перерахування цих коштів до Накопичувального фонду та облік на їхньому накопичувальному пенсійному рахунку. При цьому зазначені суми не оподатковуються. У випадку відсутності в померлої застрахованої людини спадкоємців належні їй пенсійні гроші перераховуються до складу інвестиційного прибутку Накопичувального фонду, про що робиться відмітка в її індивідуальній обліковій картці в системі персоніфікованого обліку та надсилається повідомлення зберігачу [9].

Для одержання одноразової виплати застрахована особистість або члени її сім'ї чи спадкоємці подають до територіального органу Пенсійного фонду заяву та необхідні документи, що посвідчують їх право на одержання цієї виплати. Одноразова виплата проходить впродовж п'яти робочих днів після отримання заяви та потрібних документів.

3.3. Переваги та ризики запровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування

Управління загальнообов'язковим державним пенсійним страхуванням здійснюватиме Пенсійний фонд – неприбуткова самоврядна організація. На перехідний період (впродовж п'яти років з дня набрання чинності Законом) передбачається функціонування Пенсійного фонду як центрального органу виконавчої влади, який здійснюватиме управління зазначеним видом страхування. Під час дії цього терміну функції виконавчої дирекції Пенсійного фонду, її територіальних органів виконуватимуть відповідно Пенсійний фонд України, головні управління Пенсійного фонду в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві, Севастополі та управління Пенсійного фонду України в районах, містах, районах у містах.

Пенсійний фонд створюватиметься та здійснюватиме свою діяльність на основі паритетності за участю рівного числа представників від застрахованих осіб, роботодавців і держави, тобто соціальних партнерів, які формуватимуть правління та наглядову раду Пенсійного фонду (рис. 3.1). Члени правління Пенсійного фонду обиратимуться на шість років. Громадський нагляд за дотриманням законодавства про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, статутних завдань та цільового використання коштів Пенсійного фонду покладатиметься на Наглядову раду Пенсійного фонду. Наглядова рада створюватиметься із рівної кількості представників застрахованих осіб, роботодавців і держави — по п'ять представників від кожної сторони. Представники від держави призначатимуться і відкликатимуться Кабінетом Міністрів України, а представники від застрахованих осіб і роботодавців обиратимуться (делегуватимуться) і відкликатимуться сторонами самостійно. Строк повноважень членів Наглядової ради становитиме шість років [9].

До функцій Наглядової ради Пенсійного фонду віднесено: погодження річного бюджету Пенсійного фонду, схвалення звіту про його виконання; здійснення контролю за діяльністю Пенсійного фонду щодо цільового використання ним коштів та ведення обліку коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді; порушення перед правлінням Пенсійного фонду питання про звільнення та відповідальність директора виконавчої дирекції та його заступників, керівників робочих органів виконавчих дирекцій Пенсійного фонду в регіонах у разі неналежного виконання покладених на них обов'язків та в інших випадках, передбачених законодавством.

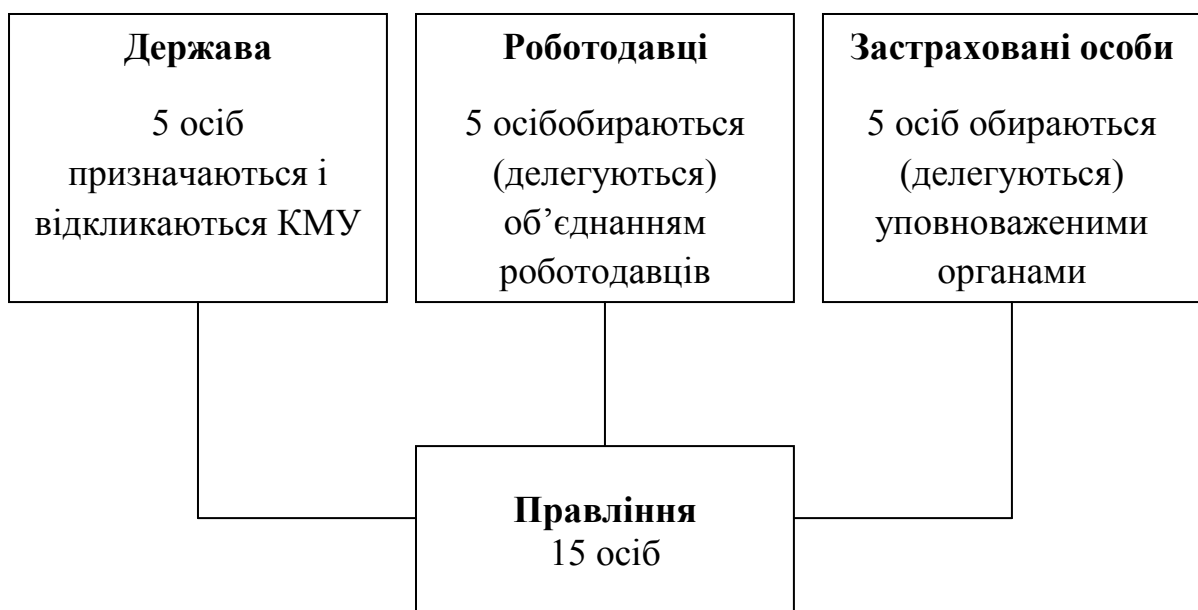

Рис. 3.1. Склад правління Пенсійного фонду

Наглядова рада має право вимагати скликання позапланового засідання правління Пенсійного фонду.

При запровадженні накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування громадяни матимуть багато переваг. Так, законопроектом передбачено здійснення пенсійних виплат за рахунок коштів Накопичувального фонду, які доповнюватимуть розміри пенсій, що виплачуватимуться із солідарної системи. Оскільки солідарна система не зможе забезпечити бажаний рівень пенсій, який прагнуть мати пенсіонери,

запровадження накопичувального рівня, як уже зазначалось, дає можливість забезпечити пенсії, що в загальній сумі (із солідарної та накопичувальної системи) становитиме від 55 до 65 % заробітку, в той час як в останні роки співвідношення пенсії та заробітної плати досягало 34-37 %, а у разі отримання особами високих заробітків – таке співвідношення складає 8-15% [23; 18; 40].

Максимальну користь отримають представники молоді, які на момент запровадження відрахувань до Накопичувального фонду розпочнуть свою трудову діяльність і доживши до пенсійного віку подужають накопичити значну суму грошей у Накопичувальному фонді та, відповідно, матимуть змогу одержати високий розмір довічної пенсії. Коли громадяни дізнаються про те, що величина додаткової пенсії з другого рівня (Накопичувального фонду) знаходиться в прямій залежності від суми накопичених ними коштів у Накопичувальному фонді, вони будуть зацікавлені в тому, щоб сума їх грошей, акумульованих у Накопичувальному фонді, була якомога більшою. Отже, запровадження накопичувальної пенсійної системи стимулюватиме працівників робити для себе пенсійні накопичення та не приховувати свою реальну заробітну плату (дохід).

Кошти, акумульовані у Накопичувальному фонді, не належатимуть ні Урядові ні Пенсійному фонду, вони будуть власністю виключно кожної застрахованої особи. У разі смерті такої особи до настання пенсійного віку ці кошти передаватимуться спадкоємцям у порядку, визначеному Цивільним кодексом. Спадкоємці, які отримали у спадщину кошти Накопичувального фонду, що належали померлій застрахованій особі, матимуть право вибору: отримувати ці кошти як спадщину, або перерахувати їх до Накопичувального фонду з використанням для призначення своєї майбутньої пенсії. У разі відсутності в померлої особи спадкоємців належні їй кошти враховують у складі інвестиційного доходу Накопичувального фонду.

Інвестування пенсійних активів Накопичувального фонду дозволить забезпечити їх захист від інфляції та приріст за рахунок отримання

інвестиційного доходу. Страхові внески до Накопичувального фонду та інвестиційний дохід від інвестування цих коштів будуть звільнені від оподаткування. Натомість пенсійні виплати з цього фонду будуть оподатковуватись.

Окрім цього, передбачено, що через 11 років після запровадження перерахування страхових внесків до Накопичувального фонду, застраховані особи за бажанням зможуть спрямувати обов'язкові страхові внески до Накопичувального фонду або кошти, акумульовані у Накопичувальному фонді, до недержавних пенсійних фондів [24].

Перераховувати страхові внески до Накопичувального фонду в обов'язковому порядку будуть громадяни, яким на день запровадження обов'язкового Накопичувального фонду не виповнилося: чоловікам 40 років та жінкам 35 років. Чоловіки у віці від 40 років до 50 років та жінки у віці від 35 років до 45 років матимуть змогу, за бажанням, прийняти рішення щодо участі у Накопичувальному фонді впродовж першого року з дня запровадження відрахувань до цього фонду. Якщо ці особи не приймуть рішення щодо перерахування внесків до Накопичувального фонду в зазначений термін, надалі вони позбуваються права на перерахування таких внесків до Накопичувального фонду. Чоловіки, яким на день запровадження страхових внесків до Накопичувального фонду, уже виповниться 50 років, та жінки, яким на день запровадження цих внесків виповниться 45 років включно, не матимуть права та обов'язку сплачувати страхові внески до Накопичувального фонду [11; 9].

Положення законопроекту спрямовані на забезпечення гарантії збереження накопичених коштів застрахованих осіб. Накопичувальний фонд не може бути визнаним банкрутом. Якщо говорити коротко, то основними механізмами захисту коштів у накопичувальній системі є:

— колективне прийняття рішень та персональна відповідальність усіма зацікавленими сторонами щодо розміщення коштів Накопичувального фонду;

— відокремлення функції з управління активами від функції зберігання цих коштів;

— визначення напрямків інвестування коштів Накопичувального фонду та обмежень щодо інвестування цих коштів;

— визначення спеціальних вимог до організацій, які здійснюють діяльність у накопичувальній системі пенсійного страхування та до посадових осіб цих організацій;

— визначення обмежень винагороди компаніям з управління активами та зберігачу;

— обов'язкове офіційне оприлюднення інформації щодо діяльності Накопичувального фонду;

— здійснення нагляду за діяльністю накопичувальної пенсійної системи державними органами нагляду та регулювання (Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України, Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Національний банк України, Антимонопольний комітет).

Законопроектом передбачається запровадження надійної системи державного контролю за функціонуванням системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування шляхом наділення відповідних державних органів необхідними повноваженнями. Зокрема, державне регулювання та нагляд здійснюватимуть:

— за дотриманням норм Закону щодо призначення (перерахунку) і виплати пенсій в солідарній системі та щодо взаємодії Пенсійного фонду з фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування — центральний орган виконавчої влади у сфері праці та соціальної політики і його територіальні органи;

— щодо цільового витрачання активів Пенсійного фонду — центральний орган виконавчої влади у сфері фінансів і його територіальні органи та Рахункова палата України;

— щодо додержування норм цього Закону суб'єктами накопичувальної системи пенсійного страхування — Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України;

— за роботою компаній з управління рахунками в частині управління пенсійними активами, радника з інвестиційних питань — Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку;

— за роботою зберігача та уповноваженого банку — Національний банк України та Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку.

Центральний орган виконавчої влади у сфері праці та соціальної політики надаватиме за погодженням з Пенсійним фондом роз'яснення з питань застосування норм цього Закону (див. рис. 3.2).

Очевидно, слід зазначити, що прийняття Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” дозволить:

— збалансувати демографічні та економічні ризики в системі загальнообов’язкового державного пенсійного страхування шляхом покращання солідарної системи та запровадження Накопичувального фонду, створивши, таким чином, міцну основу для фінансової стійкості системи;

— використати звільнені кошти Пенсійного фонду для поступового збільшення розміру пенсій в цій системі;

— працюючим громадянам забезпечити собі більш високий рівень життя;

— створити правову базу для суб'єктів, які здійснюватимуть діяльність у сфері загальнообов’язкового державного пенсійного страхування;

— запропонувати стимули для здійснення обов’язкових пенсійних заощаджень, зростання реальної заробітної плати, покращання стану сплати заощаджень, удосконалення стану сплати пенсійних внесків та забезпечити додаткові умови для стимулювання відтоку коштів з “тіньового” сектору економіки;

— забезпечити більш справедливе та цільове вживання коштів системи

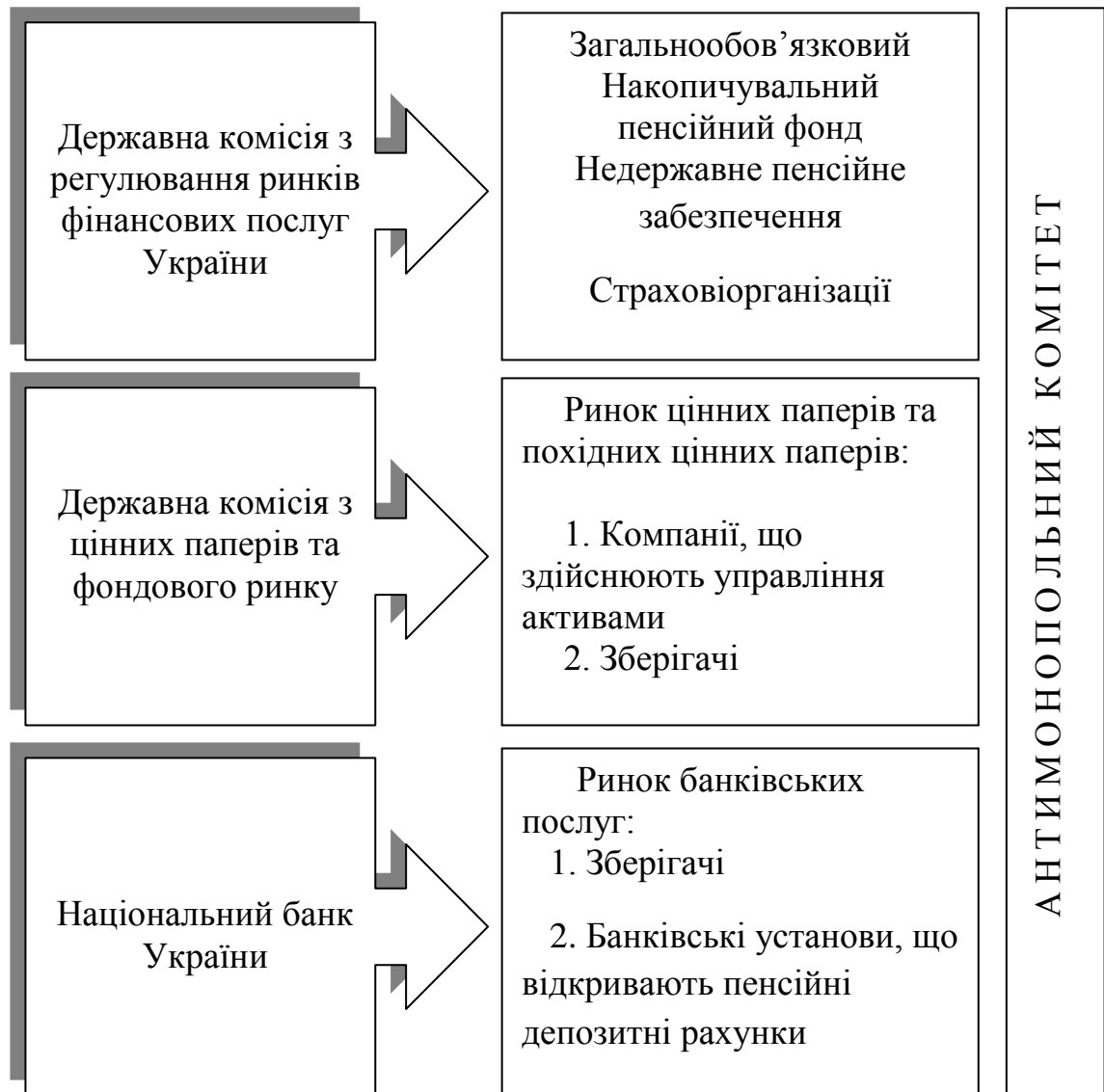

Рис 3.2. Державний нагляд у накопичувальній пенсійній системі

пенсійного страхування;

— підтримувати формування нових джерел інвестиційних ресурсів для інвестування реального сектору економіки;

— створити умови для додаткового стимулювання розвитку ринку капіталів, здешевлення кредитів та підвищення ліквідності фондового ринку

— побудувати систему пенсійного страхування України на основі апробованих у світовій практиці принципів та механізмів;

— зробити ще один крок до уніфікації законодавства України та законодавства Європейського Союзу.

На другому рівні системи пенсійного страхування заплановано створення Пенсійним фондом України загальнообов'язкового Накопичувального пенсійного фонду. Це буде цільовий позабюджетний фонд, який акумулюватиме кошти застрахованих осіб, що обліковуватимуть на накопичувальних пенсійних рахунках кожної застрахованої особи в єдиній базі даних персоніфікованого обліку внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування. Такі кошти належатимуть тільки застрахованій особі, їх використовуватимуть на пенсійні виплати, а у разі смерті застрахованої особи – успадковуватимуть в установленому законодавством порядку [11].

Розмір внесків, які сплачуватимуть до загальнообов'язкового Накопичувального пенсійного фонду, визначатиме Верховна Рада України. Попередньо прогнозується максимальна величина цих внесків, яку сплачуватимуть застраховані особи, – 7% заробітку (доходу) [9].

Звичайно, що запровадження перерахування страхових внесків до загальнообов'язкового Накопичувального пенсійного фонду буде здійснено при одночасному підвищенні заробітної плати застрахованим особам та лише при наявності певних умов. Зокрема, обумовлюється, що впроваджувати накопичувальну пенсійну систему потрібно за умови економічного зростання в країні, що триватиме впродовж кількох років. При цьому не повинно бути великого дефіциту державного бюджету і має існувати розвинений національний фондовий ринок. До числа зазначених умов треба віднести також повне впровадження системи персоніфікованого обліку страхових внесків та створення системи автоматичного звітування щодо стану персоніфікованих рахунків застрахованих осіб, створення Державної інспекції з пенсійного страхування тощо.

Висновки до третього розділу

1. При запровадженні другого (накопичувального) рівня пенсійного страхування громадяни матимуть досить очевидні переваги. Насамперед необхідно відмітити, що за другим рівнем передбачено здійснення пенсійних виплат, які доповнюватимуть розміри пенсій, що їх виплачуватимуть із загальнообов'язкового солідарного рівня. Оскільки солідарна система не зможе забезпечити той рівень пенсій, який прагнуть мати пенсіонери, запровадження другого рівня дасть можливість забезпечити пенсії, що дорівнюватимуть 50-60% заробітку, в той час як сьогодні таке співвідношення становить менше 35%, а у разі отримання високих заробітків — 10-15%.

2. Крім того, якщо громадяни знатимуть, що величина додаткової пенсії з другого рівня буде прямо залежати від накопичених ними коштів, вони будуть зацікавлені в тому, щоб сума облікованих на накопичувальних пенсійних рахунках коштів була якомога більшою. Отже, запровадження другого рівня стимулюватиме громадян робити для себе пенсійні накопичення та не приховувати свою заробітну плату (дохід). Страхові внески до Накопичувального фонду та інвестиційний дохід, отриманий від інвестування цих коштів звільняється від оподаткування.

3. Фактично у накопичувальній системі пенсійні внески інвестуються з метою отримання максимально можливого доходу за мінімального ризику втрати коштів. Буде також запроваджено передачу права власності на страхові внески, спрямовані до неї, та отриманий від їх інвестування дохід безпосередньо застрахованим особам, а також забезпечено право на успадкування індивідуальних пенсійних накопичень.

4. Основними критеріями ефективності системи пенсійного страхування є постійне зростання рівня добробуту непрацездатних громадян внаслідок збільшення обсягів пенсійних виплат до рівня соціальних стандартів, задоволення життєвих потреб у непрацездатному віці,

диференціація виплат залежно від трудового внеску, стимулювання до продуктивної праці.

Однак накопичувальний рівень загальнообов'язкового державного пенсійного страхування практично може бути втіленим у практику вітчизняної системи соціального забезпечення за умови забезпечення низки вимог, а саме: суттєве збільшення заробітних плат для сплати громадянами податків одразу у солідарну та накопичувальну пенсійні системи, укріплення фондового ринку України для можливості ефективного інвестування відрахувань працюючих громадян, мінімізація інфляційних процесів, досягнення кількарічної недотаційності Пенсійного фонду та стійкого збільшення валового внутрішнього доходу з метою убезпечення знецінення заощаджень майбутніх пенсіонерів. Також має відбутися детінізація реальних доходів громадян (так званих «сірих зарплат у конвертах»), а відтак підвищитися рівень довіри пересічних українців до вітчизняної фінансово-правової системи та державних інституцій загалом.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. Чинна система призначення пенсій потребує вдосконалення. Оскільки присутні в ній недоліки вже призвели до серйозних проблем. По-перше, це критичне для пенсійної системи співвідношення людей пенсійного віку і тих працюючих, хто має їх утримувати. На сьогоднішній час в Україні налічується близько 26,3 млн осіб працездатного віку. З них зайняті лише 16,2 млн, а внески до Пенсійного фонду сплачує ще менша кількість. В результаті лише 12,8 млн застрахованих осіб утримують 12 млн нинішніх пенсіонерів. По-друге, Пенсійний фонд не має відповідних ресурсів для того, аби забезпечити достойний рівень пенсій. У 67% (8 млн) пенсіонерів розмір страхової пенсії - на рівні прожиткового мінімуму.

2. Пенсійна реформа, що передбачає підняття потрібного стажу для виходу на пенсію до 25 років у 2018 році і поступове підвищення до 35 років у 2028 році, набула чинності 11 жовтня 2017 року.

Відповідний закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій» опубліковано в парламентській газеті "Голос України" 10 жовтня – він набув чинності наступного дня після публікації. Поміж іншого, закон передбачає призначення пенсії незалежно від віку при наявності 40 років страхового стажу з 1 січня 2028 року, установлення верхньої межі бази нарахування єдиного соціального внеску у 15 мінімальних зарплат (наразі 48 тис. грн) і введення накопичувального рівня пенсійної системи з 1 січня 2019 року.

3. Загальнообов'язковий Накопичувальний пенсійний фонд має формуватися насамперед за рахунок обов'язкових страхових внесків застрахованих осіб, які обліковуватимуть на накопичувальних пенсійних рахунках у єдиній базі даних персоніфікованого обліку внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування. Інше джерело надходжень — інвестиційний дохід, який утворюватиметься внаслідок інвестування і розміщення коштів Накопичувального фонду з метою

отримання прибутку на користь застрахованих осіб та суми пені, що нараховуватимуть за несвоєчасну сплату обов'язкових страхових внесків до цього фонду.

4. Сукупний інвестиційний дохід має формуватися за рахунок:

а) прибутку, який формуватимуть від інвестування пенсійних активів Накопичувального фонду;

б) відсотків, які нараховуватимуть на пенсійні активи, розміщені на банківських депозитних рахунках;

в) доходу від інших видів інвестування, дозволених законодавством.

5. Управління активами Накопичувального фонду мають здійснювати не менше як три компанії з управління активами, визначені Радою Накопичувального фонду. Важливо зазначити, що інвестиційний дохід від операцій з пенсійними активами не має включатися до складу доходу компанії з управління активами, а повинен розподілятися між застрахованими особами і величиною цього доходу впливати на зростання розміру пенсії із накопичувального рівня.

6. Адміністративне управління Накопичувальним фондом має здійснювати Пенсійний фонд України. Він зобов'язаний вести облік коштів кожної застрахованої особи, що спрямовані до цього фонду, отриманого інвестиційного доходу внаслідок розміщення та інвестування цих коштів, а також надавати розпорядження банківській установі-зберігачу щодо перерахування суми накопичених коштів до страхової організації для оплати вартості договору страхування довічної пенсії.

7. Закон про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування сформульований відповідно до Конституції України та Основ законодавства України, визначає принципи, засади і механізми функціонування системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, призначення, перерахунку і виплати пенсій, надання соціальних послуг з коштів Пенсійного фонду України, що створюються завдяки страхових внесків роботодавців, бюджетних та інших джерел, передбачених цим Законом, а

також регулює порядок формування Накопичувального пенсійного фонду та фінансування за рахунок його коштів видатків на оплату договорів страхування довічних пенсій або одноразових виплат застрахованим особам, членам їхніх сімей та іншим особам, передбаченим цим Законом. Зміна умов і норм щодо загальнообов'язкового державного пенсійного страхування здійснюється виключно шляхом внесення змін до Закону.

8. Отже, ефективність функціонування системи пенсійного страхування (особливо його накопичувального компоненту) безпосередньо залежить від проведення ефективної соціальної політики, стабільної економічної ситуації, подальшого зростання виробничого та трудового потенціалу, вдосконалення системи оплати праці, зокрема зростання частки заробітної плати у собівартості продукції, збільшення доходів працюючого населення, їх детінізації, повноцінної реалізації норм Законів України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В.П., Бех В.П. та ін. Соціальна робота: Навчальний посібник. / В. П. Андрущенко, В. П. Бех. — В 7 кн. — Книга II. — К.: ДЦССМ, 2002. — 567 с.
2. Антонів К. І. Актуальні питання пенсійного реформування / К. І. Антонів. — К.: Знання, 2013. — 47 с.
3. Базік З.А. Закон і пенсія / З. А. Базік. — Львів: ІНВП “Електрон”. — 1997. — 231 с.
4. Бойко М. Д. Право соціального забезпечення України: посіб. / М. Д. Бойко. — К. : «Олан», 2004. — 312 с.
5. Бойко М. Д. Право пенсійного забезпечення в Україні : Навчальний посібник / М. Д. Бойко. — [Вид. 2-ге, випр. і доп.] — Київ : Атака, 2006. — 356 с.
6. Веб-сайт “Пенсійна реформа в Україні”. Режим доступу до сайту: www.pension.kiev.ua.
7. Всеукраїнський перепис населення 2001 року / За ред. В.Г. Кирича. — Тернопіль: Тернопільське обласне управління статистики. — 2003. — 104 с.
8. Гегель Г. Філософія права. — М.: Мисль, 1990. — 524 с.
9. Гірняк А.Н. Методичні вказівки до вивчення курсу „Пенсійне забезпечення” для освітньо-кваліфікаційних рівнів спеціаліст / магістр напрямку підготовки 1301 – „Соціальне забезпечення” спеціальності 7.13010201 / 8.13010201 – Соціальна робота. – Тернопіль: ВПЦ ТНЕУ, 2014. – 180 с.
10. Господарик П. Як самому визначити розмір пенсії / П. Господарик // Народне слово. — 2004. — 10 вересня. — С. 5.
11. Громадянське суспільство як здійснення свободи: центрально—східний досвід / За редакцією Анатолія Карася. — Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, 1999. — 384 с.
12. Дорогінська В. Все про пенсії / В. Дорогінська // Голос пенсійного фонду. — 2003. — №15, жовтень. — С.1—6.
13. Зайчук Б.О. Загальнообов’язкове державне пенсійне страхування /

Б.О. Зайчук, О.Б. Зарудний, С.Б. Березіна, В.Т. Александров, С.М. Недбаєва. : [навч. курс]. – Київ : НВП «АВТ», 2004. – 256 с.

14. Закон України “Про державні соціальні гарантії” // Відомості Верховної Ради. — 2000. — №48. — С. 409.

15. Закон України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” // Відомості Верховної Ради. — 2003. — № 49—51. — С. 376.

16. Закон України “Про пенсійне забезпечення” // Відомості Верховної Ради. — 1992. — №3. — С. 10.

17. Зверєва І.Д. Соціальна робота з дітьми та молоддю (теоретико—методологічні аспекти). Частина І: навчально-практичний посібник для дистанційного навчання / І.Д. Зверєва, І.В. Козубовська, В.Ю. Керецман. — Ужгород: ПЦ «Фенікс», 2000. — 88 с.

18. Конституція України // Відомості Верховної Ради. — 1996. — №30. — С. 141.

19. Консультують спеціалісти Пенсійного фонду. Режим доступу до сайту: www.kontrakty.com.ua/norma.

20. Концепція реформування політичної системи України. — К.: ВЦ «Гриф», 2001. — 64 с.

21. Копейкін В. І Роль асоціації НПФ України в сфері недержавного пенсійного забезпечення / В.І. Копейкін. – К.: Либідь, 2003. – 50 с.

22. Косянчук С., Сидоров В. Вступ до курсу “Соціальна робота”: Частина І. — Донецьк: ВПЦ «Зоря», 1996. — 456 с.

23. Красовский Ю.Д. Управление персоналом в фирме / Ю.Д. Красовский. — Нижний Новгород: Парнас, 2001. — 90 с.

24. Малько А.О. Соціальна робота і соціальна педагогіка / Соціальна робота: теорія, досвід, перспективи: матеріали доповідей та повідомлень Міжнародної науково—практичної конференції. — Ужгород, 21—22 жовтня 1999 року. Частина II. Ужгород, 1999. – 312 с.

25. Марушкіна І. Про моделі національного відродження в Україні / І. Марушкіна, І. Танчин // Студії Політологічного центру “Генеза”, 1995. — Т 5.

— 412 с.

26. Маслов Е.В. Управление персоналом предприятия / Е. В. Маслов. — М.: Фора, 1997. — 234 с.

27. Матеріали семінару “Пенсійна реформа для молоді” / 10 червня 2003. — ТАНГ. — 25 с.

28. Методичні матеріали для проведення інформаційно—роз’яснювальної роботи в регіонах з питань пенсійної реформи / Агентство США з міжнародного розвитку. — К.: ПАДКО, 2002. — 15 с.

29. Михайлов А.В. Недержавні пенсійні фонди: сьогоднішній погляд у майбутнє / А.В. Михайлов, О.Й. Ткач. — К.: Видав. “СПД Савчина”, 2001. — 244 с.

30. Михайлова К.Г. Соціальні ініціативи як елемент соціальної політики // Соціальна робота: досвід, перспективи. Матеріали доповідей та повідомлень Міжнародної науково—практичної конференції / За ред. І.В. Козубовської, І.І. Миговича. — Ужгород, 1999. — Ч.ІІ. — 368 с.

31. Могилева П.В. Содержание и методы работы социального педагога / П.В. Могилева // Вестник психосоциальной и коррекционно—реабилитационной работы. — 2002. — №3. — С. 68—75.

32. Надточій Б. Соціальний контракт в контексті пенсійної реформи в Україні / Б. Надточій. — К.: ПАДКО, 2000. — 120 с.

33. Нова пенсійна система: факти. — К.: Знання, 2004. — 78 с.

34. Новий тлумачний словник української мови / За ред. П.Р. Сорокаліт. — К.: АКОНТ, 1999. — 356 с.

35. Новикова О.Ф., Сорока І.В. Соціальна політика і соціальна робота: теорія, досвід, перспективи: Матеріали доповідей та повідомлень Міжнародної науково—практичної конференції. / За ред. І.В. Козубовської, І.І. Миговича. — Ужгород, 1999. — Ч.ІІ. — 368 с.

36. Нойфельд И. Методы социальной работы / Теория и практика социальной работы: отечественный и зарубежный опыт. — Москва—Тула: Фортуна, 1993. — Т. 1. — С. 89. — 98 с.

37. О пенсионных системах в странах содружества и перспективах их развития // Режим доступа до сайту: www.amros.ru/spravka/pensii.htm.
38. Основні положення Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” / Головне управління Пенсійного фонду України в Тернопільській області. — Тернопіль, 2003. — 15 с.
39. Основы социальной работы: Учебник / Отв. ред. П.Д. Павленок. — М.: Восход, 2001. — 395 с.
40. Пенсійна реформа в Україні: можливості та перспективи. — К.: СПД, 2002. — 56 с.
41. Пенсійна реформа і професія актуарія в Україні. — К.: Академія, 2003. — 99 с.
42. Приходько С. Держава і соціальний захист громадян / С. Приходько // Право України. — 1999. — №9. — С. 22—26.
43. Сіленко А. Політико—правові аспекти розвитку соціальної сфери: забезпечення прав людини / А. Сіленко // Право України. — 1999. — №11. — С. 33—38.
44. Словник—довідник для соціальних педагогів та соціальних працівників / Ред. А.Й. Капської, І.М. Пінчук, С.В. Толстоухової. — К.: УДССМ, 2000. — 124 с.
45. Смахтіна Д. Робота компаній по управлінню активами: Практичний досвід / Д. Смахтіна. — К.: СПД, 2003. — 100 с.
46. Соціальна робота. Короткий енциклопедичний словник. — К.: ДЦССМ, 2002. — 536 с.
47. Соціальна робота: навчальний посібник // Соціальна робота. Книга II. — К.: ДЦССМ, 2002. — 440 с.
48. Соціальна робота в Україні: перші кроки □ Під ред. В. Полтавця. — К.: Веремія, 2000. — 194 с.
49. Соціальна робота в Україні: Практична психологія в соціальній роботі / Під ред. А.Я. Ходорчук. — К.: ОТД «Віп», 2003. — 234 с.
50. Спанкот В.І. Соціальне та пенсійне забезпечення / В. І. Спанкот //

Податки та бухгалтерський облік. — 2000. — №77. — С. 50.

51. Спивак В.А. Организационное поведение и управление персоналом / В.А. Спивак. — СПб.: Кентавр, 2000. — 368 с.

52. Стан пенсійного забезпечення та впровадження пенсійного страхування в Україні. — К.: МПСП, 2004. — 32 с.

53. Таггарт Г. М. Адміністративне управління недержавним пенсійним фондом (НПФ) / Г.М. Таггарт. — К.: СПД, 2002. — 56 с.

54. Таггарт Г. М. Захист пенсійних активів недержавного пенсійного фонду / Г.М. Таггарт. — К.: СПД, 2000. — 40 с.

55. Твоя майбутня пенсія / Агентство США з міжнародного розвитку. — К.: ПАДКО. — 2003. — 14 с.

56. Федоренко А. В. Вплив запровадження недержавного пенсійного забезпечення на соціально-економічний розвиток України / А.В. Федоренко. — К.: Знання, 2003. — 78 с.

57. Федоренко А. В. Инвестиционная политика НПФ: цели, возможности, инструменты / А.В. Федоренко. — К.: Знання, 2000. — 123 с.

58. Федоренко А. В. Передумови ефективного управління пенсійними активами / А.В. Федоренко. — К.: Знання, 2002. — 180 с.

59. Філософський словник соціальних термінів / За ред. А.Р. Сивокульської. — К.: Всеувиго, 2002. — 672 с.

60. Фирсов М.В. Теория социальной работы / М.В. Фирсов, Е.Г. Студенова. — М.: Плазма, 2000. — 432 с.

61. Фирсов М.В. Психология социальной работы: Содержание и методы психосоциальной практики / М.В. Фирсов, Б.Ю. Шапиро. — М.: Мир, 2000. — 432 с.

62. Фурман А. В. Психокультура української ментальності: Наукове видання / А. В. Фурман. — Тернопіль: Економічна думка, 2002. — 132 с.

63. Халтобин В.О. Социальная работа как деятельность // Соціальна робота: теорія, досвід, перспективи. Матеріали доповідей та повідомлень Міжнародної науково-практичної конференції. / За ред. І.В. Козубовської, І.І.

Миговича. — Ужгород, 1999. — Ч.ІІ. — 368 с.

64. Цивільний кодекс України. // Відомості Верховної Ради. — 2003. — № 40-44. — С. 356.

65. Шендеровський К.С. Менеджмент соціальної служби. Навчально—методична збірка для спеціаліста з соціальної роботи системи центрів соціальних служб для молоді м. Києва / К.С. Шендеровський. — К.: Прагма, 2002. — 146 с.

66. Шибутани Т. Социальная психология / Т. Шибутани. — М.: Парнас, 1999. — 342 с.

67. Щекин Г.В. Теория кадровой политики / Г.В. Щекин. — К.: МАУП, 1997. — 567 с.

68. Яценко В. В. Необхідність створення нової пенсійної системи в Україні / В.В. Яценко. — К.: ЕксОб, 2008. — 132 с.